102/2
KISWAHILI
Karatasi ya pili

MAJIBU NA MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

Ufahamu

1. Elimu na teknologia/umuhimu wa elimu ya teknolojia (alama 1)
2. Taasisi za elimu kukosa kutoa wafanyakazi wenye ujuzi tosha, hasa wa teknolojia ya kisasa kama kutumia kompuyuta kutenda kazi mbalimbali. (alama 2)
3. (i) Atajiunga na chuo kikuu ambako ataendeleza ujuzi huo wake
   (ii) Akikosa nafasi ya chuo kikuu aweza kuendelea na elimu kupitia elimu mtandao.
   (iii) Mwanafuzi aweza kufanya utafiti wa kina kupitia intaneti. (alama 3)
4. (i) Mitambo na vifaa vya kompyuta ni ghali
   (ii) Kuna ukosefu wa walimu waliohitimu wa somo la kompyuta katika shule nyingi.
   (iii) Tatizo la ukosefu wa nguvu za umeme katika maeneo ya mashambani.
   (iv) Wanafunzi na wazazi kutoka vijijini kuliona somo la kompyuta kama gumu.
   Somo la kompyuta kuonekana kama linalofaa kwa wanafunzi wa mijini pekee. (alama 5)
5. (i) Kufunza madarasa kadha kwa kipindi kimoja bila kuhudhuria darasani.
   (ii) Kufanya utafiti wa hali ya juu kupitia mtandao wa intaneti. (alama 2)
6. (i) Kompyuta – tarakilishi
   (ii) intaneti – mtandao wa mawasiliano wa tarakilishi. (alama 2)

UFUPISHO

(a)(1) Nchi nyingi duniani zimetia saini mkataba wa umoja wa mataifa kuhusu haki za watoto.
2. Hii inahakikisha hakuna ukiukaji wake katika himaya zao
3. Kila mtoto ana haki ya kuishi
4. Kupata chakula cha kutosha na chenye lishe bora
5. Ana haki ya kupata elimu/bila ada/inayofaa/inayopatikana kwa urahisi.
6. Ana haki ya kutopigwa/kutodunishwa kwa namna yoyote.
7. Kutolazimishwa kufanya kazi ya kiutumwa/nzito/na za kushurutishwa.
8. Kuishi katika nyumba/makazi bora na salama.
9. Kutatizwa na kulindwa dhidi ya hali yoyote ambayo inaweza kumhatarish.
10. Ashirikishwe katika kufanya maamuzi.
11. Kupata huduma za afya/mahitaji maalum/michezo/upendo na habari.
12. Anastahili kuheshimiwa kimawazo/kihisia.
13. Haki hizi zinatakiwa kuheshimiwa na kila mwanajamii.
14. Serikali za mataifa mengi zimeshirikisha haki hizi katika katiba na sheria za nchi.

Zozote 8 x 1 = 8

b) (i) Kuhimiza serikali kuhakikisha kuwa watoto wote wako shuleni.
(ii) Tushirikiane kutoa huduma na kukomesha dhuluma.
(iii) Kupeleka miswada bungeni na kupitisha kuwa sheria
(iv) Kubadilisha misimamo yetu kuhusu haki hizi na kuzilinda ipasavyo.

Zozote 4 x 1 = 4

a - 8
M b – 4
ut - 3

Tanbihi

1. Ondoa makosa hadi sita ya hijai. Kila kosa ondoa nusu alama (1/2)
2. Ondoa makosa hadi sita ya sarufi. Kila kosa ondoa nusu alama (1/2)
3. Akizidisha idadi ya maneno, ondoa maneno ya kwanza 10 alama moja (1) na hayo mengine matano ondoa nusu alama (1/2) hadi mwisho wa jibu lake.

a - 8
M b - 4
ut - 3

15 – 3h – 3s – z =

Mwongozo – MATUMIZI YA LUGHA

a) A – Nafsi
Li – wakati
Ye – kirejeshi
F – mzizi
Iw – kauli/mnyambuliko/jinsi
A – kiishio/kimalizio

6 x ½ = 3

b) Sauti
W – viyeyusho 1 x 1 = 1
R – kimadende 1 x 1 = 1

c) Kukanusha
Asipokimbia mbio hatashinda 2 x ½ = 1

d) Kinyume – Tulipita njia pana kisha tukateremka polepole na kufika kwa nyanya/bibi
4 x ½ = 2

e) Uundaji majina
(i) Dhulumu – dhalimu 1 x 1 = 1
(ii) Kanusha – Kanushi 1 x 1 = 1

f) Kistari kifupi.
(i) Kutanguliza mzizi wa neno mfano –enyewe
(ii) Kuonyesha mfuatano wa sauti Fulani mfano ha-ha-ha
(iii) Kutenganisha silabi kuonyesha kuwa neno linaendelezwa katika mstari ufuatao.
Mfano: Hayo ni matumizi mabaya ya mamlaka.
(iv) Kutenganisha maneno yanayoungwa pamoja kuunda jina moja.
Mfano: Alifika na ‘mimi-tena-hapa’ zake za upuzi
(v) Kutenganisha miaka hasa katika uandishi wa tarehe mfano: 07-07-2010

Hoja zozote 3 x 1 = 3

g) Maana ya Oza
   (i) Kuharibika/toa harufu mbaya/vunda 1 x 1 = 1
   (ii) Kabidhi mtoto katika ndoa au harusi 1 x 1 = 1

h) Kuchanganua sentensi
   S - KN + KT …….. S - ½ alama, KN + KT - ½ alama - 1
   KN - N…… ½
   N - Juma…… ½
   KT - Ts+T+E…….. ½
   TS - alikuwa…… ½
   T - akielekea…… ½
   E - nyumbani ……1/2
   alama 4

i) Udogo
   Kijana kimepatiwa kipete/kijipete na kibuzi/kijibuzi 4 x ½ = 2 alama

j) Usemi wa taarifa (alama 3)

Kassim alimsihi Emma amletee kikombe naye akamwambia kuwa yeye hakuwa mtumwa.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	-ticks
0	½	1	1	1 ½	2	2	2 ½	3	- alama

k) Maana mbili

   (i) Makokha hapendi kusoma kama jinsi yeye anavyopenda kusoma.
   (ii) Hampendi Makokha jinsi anavyopenda kusoma. 2 x1 = 2

l) Matumizi ya kwa:
   (i) Pamoja na
   (ii) Jinsi/namna
   (iii) Sehemu ya kitu kizima/akisami
   (iv) Mahali 4 x ½ = 2

m) Vishazi huru – Sherehe ilikuwa imeanza. Vishazi tegemezi – Mbunge alipofika uwanjani.
   2 x 1 = 2

n) Kivumishi 1 x 1 = 1
   Kielezi 1 x 1 = 1

o) Mkiwaona waambie waje watusalimie
   6 x 1/3 = 2

p) (i) Kunja – kunjuka 1 x 1 = 1
   (ii) Safiri – Safirishika 1 x 1 = 1

q) (i) Angevua samaki mapema angebebwa kwa gari.
Angalivua samaki mapema angalibebwa kwa gari

Yoyote 1 x 2 = 2

r) (i) Hahulu kuja – haachi kuja 1 alama
(ii) Piga mlaza mlaza – kuhadaa 1 alama

ISIMU JAMII

A. (i) Misimu ni lugha ya kisiri yenye mafumbo ambayo hutumiwa na kundi ndogo la watu katika jamii. (alama 1)

(ii) Sifa za Misimu
(i) Hutumia lugha ya kimafumbo mfano amevaa chupa.
(ii) Hukosa usanifu kwa mfano anaringa ile mbaya (kujivuna)
(iii) Huzuka na kutoweka baada ya muda.
(iv) Inatumia tamathali za usemi kwa kiasi kikubwa sana
(v) Huwa na maaana tofauti kutegemea eneo au wanaohusika.
(vi) Hupendeza sana miongoni mwa watumiaji wake
(vii) Baadhi ya maneno huweza kuimarika na kuishia kuwa sehemu ya lugha.
(viii) Hurahisisha mawasiliano miongoni mwa wanaohusika.
(ix) Hutumiwa na kundi ndogo la wanajamii.
(x) Huwasaidia wanaohusika kujitambulisha na kujiona kama watu wa kikundi Fulani cha jamii.

B. (i) Lugha sanifu
Ni lugha ambayo imeteuliwa miongoni mwa lahaja mbalimbali za lugha hiyo na kufanyiwa marekebisho katika vipengele mbalimbali ili kuleta usawa kila mahali ambapo lugha hiyo itazungumzwa.

(ii) Lugha ya taifa
Lugha iliyoteuliwa katika nchi Fulani ili iwaunganishe wananchi na waweze kujitambulisha na lugha hiyo (alama 1)

C) Pingamizi zinazokumba ukuaji na ueneaji wa lugha ya Kiswahili nchini Kenya.
(i) Watu wengi kupendelea kiingereza
(ii) Kiswahili kuhusishwa na kiarabu
(iii) Kiswahili kuhusishwa na watu wa pwani
(iv) Kiswahili kuchukuliwa kama lugha ya watu duni/wasioelimika
(v) Ukosefu wa vitabu mwafaka vya kutosha.
(vi) Sera za serikali hupendelea kiingereza kuliko kiswahili
(vii) Kuzuka kwa lugha ya mtaani sheng kunatatiza ukuaji wa kiswahili wastani.

102/2
KISWAHILI
KARATASI YA 2
LUGHA
JULAI 2010
MUDA 2½

MTIHANI WA LAICOMET
KIDATO CHA NNE

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

1. UFAHAMU
   a) –kusoma ndiko ufunguo wa kila kitu
      - huwatoa watu katika ujinga, uzuzu, umaskini na ugonjwa
      - huwaweka watu kwenye maisha bora ya mwangaza
      - huwaweka watu kwenye utajiri
        Hoja zozote 3x1 = 3
   b) -kukosa chakula
      - baridi kali
      - mvua a asubuhi
      - ukosefu wa karo na masurufu mengine
        Hoja 4x½ = 2
   c) –elimu na kazi – mtu aliyeelimika aliweza kuajiriwa
      - elimu na ukwasi – elimu humwezesha mtu kujimudu maishani ingawa si lazima awe tajri Hoja 2x1 = 2
   d) Mwandishi ameelimika sana / amepata shahada mbalimbali na kufanywa meneja lakini anazidi kusoma na kufanya utafiti
      Hoja kamili, alama 3
   e) – kutojimudu maishani
      - kutojimudu kiakili
        Hoja 2x1 = 2
   f) (i) niliwahusudu – niliwaonea wivu / niliwapenda / niliwahusudu
      (ii) ndaki- chuo kikuu / zutafindaki
      (iii) taashira – dalili / ishara
        3x1 = 3

2. MUHTASARI

a) – takribani asilimia 75 ya wakenya wanategemea kilimo kwa chakula kwa na mapato ya kifedha

- kilimo hutoa takribani robo tatu ya nafasi za kazi nchini
- kilimo huletea serikali karibu robo ya mapato yake kutokana na mauzo ya mazao
- pato la nchi linaotokana na kilimo huangamiza njaa mara nne zaidi ya mapato yanatokana na shughuli nyinginezo za kiuchumi.
- asilimia 75 ya wananchi katika mataifa yanayoendelea huishi mashambani na hutegemea kilimo kujimudu kimaisha.

Kutuza – hoja tano zilizoelezwa vyema zituzwe 5x1 = alama 5
- mtiriko = 1 Jumla 6

b) – kupunguza ushuru unaotozwa bidhaa za kilimo

- kuwajulisha, kuwahimiza na kuwaelimisha wakulima wa mashamba madogo madogo
- kuweka mikakati ya kuanzisha nafasi za kazi katika sekta ya kilimo
- kufadhili kilimo
- kupunguza gharama za pembejeo za kilimo
- kuweka sera zinazodhibiti uuzaji na ununuzi wa vyakula hasa baina ya mataifa
- kuongeza sehemu ya bajeti inayotengewa kilimo
- serikali na wapangaji wa maswala ya kiuchumi kuweka juhudi maradufu katika kushabikia kilimo.

Kutuza – hoja nane zilizoelezwa vyema zituzwe 8x1 = alama 8
- mtiririko = 1 Jumla = 9

3. MATUMIZI YA LUGHA

a) mwavuli, mti, mlima, mbuyu n.k.
(mwahili akadirie majibu mengine sahihi)
Kutuza 1x1 = alama 1

b) Bi. Kija anajiangalia kwa kioo
Bi. Kija ana maringo
Kutuza 2x1 = alama 2

c) Alipofika hotelini hakuomba chakula asipewe (alama 2)

d) Alimpiga
A – kiima
Li – wakati
M – kitendwa / kitendewa
Pig – kitenzi
A – kimalizio
Kutuza – 4x½ = alama 2
(mwalimu akadirie majibu mengine sahihi)

e) <u>Kijanajike</u> <u>hicho</u> <u>kili</u><u>ki</u>piga <u>kigoma</u> hicho <u>ki</u>pya hadi <u>ki</u>kapasuka
(kutuza 8x¼ = alama 2)

f)

irabu	Hali ya ulimi	Hali ya mdomo
e	mbele	umetandazwa
u	nyuma	duara

g) S → S1 + U + S2
S1 → KN + KT
KN → N
N → Juma
KT → T + KN
T → analima
KN → N
N → shamba
U → lakini
S2 → KN + KT
KN → N
N → Asha
KT → T
T → anasoma
Kutuza
0-2 = 0
3-4 = ½
5-6=1
7-9=1½
10-11=2
12-13= 2½
14 = 3

h) (i) la – liana alama 1
Pa – peana alama 1

i) Ajuza alipoingia sebuleni alimkuta ghulamu balegha, mvuli, suriama (shombe, hafukasti) ameketi (kutuza – 4x½ = alama 2)

j) Kuimba kwake kunapendeza ajabu
(kutunza 1x2= alama 2)
Kuimba, (al.1)kuimba kwake(ala.1)

k) Wanalima shambani
Amewasili ofisini
(pia nafsi ya kwanza na pili)
(mwalimu akadirie majibu mengine)

l) (i) kuonyesha nambari ya kumbukumbu
(km kumb 8/ 04
(ii) badala ya kiunganishi km bwana / biti
(iii) kuandika tarehe km 6/04/2010
(iv) kuonyesha kuwa maneno yaliotimika yana maana sawa km irabu / vokali
(v) katika anwani ya mdahalishi km http//www.co.ke
(kutuza 4x4 = alama 4)

m) Sitafika shuleni kesho maadamu / madhali nina shughuli za dharura
(tuza alama 2)

n) Kipofu ashindaye mbio hutuzwa nishani ya dhahabu
(kutuza 2x1 = alama 2)

o) Kitondo- mtoto
Kipozi – maziwa
Ala / kitumizi – chupa
6x½ = 3

p) (i) kuonyesha mahali
Km- alipokuwa ameketi palikuwa na siafu wengi
(ii) kuonyesha wakati
Km – nilipofika nyumbani nilimkuta baba sebuleni.

q) (i) taarifa
(ii) amri
(iii) mshangao

r) (i) mpiganaji jasiri ametuzwa na rais
(ii) alijasiri kupigana ingawa alikuwa ameumia
(iii) (ujasiri…….)

4. ISIMU JAMII

a) – kutawanyika kwa watu Wanaotumia lugha moja ambao huenda kuishi maeneo mbal mbali yenye mazingira tofauti
- kuingiliana na kuoana kwa watu na hivyo kuathiri lugha kwa namna fulani
- uhusiano baina ya watumiaji wa lugha km uhusiano wa kibiashara unaweza kuibusha lahaja
- utawala na mfumo wa siasa tofauti ambao huweza kupendelea namna Fulani ya lugha
- dini (km ukristo, uislamu n .k)
- elimu ambapo aina Fulani ya lugha k.m Kiswahili sanifu hutumiwa katika mafunzo.
- mwachano wa kijiografia yaani tofauti za kimasafa
-utabaka tabala la juu huwa na usanifu kuliko la chini na la kati pia – msamiati huwa tofauti.
(tuza alama 1 kwa hoja tano ambazo zimeelezwa vizuri –jumla alama 5)

b) Matatizo matano yanayomkabili mtu anapoitumia lugha yoyote isipokuwa ile ya kwanza
Majibu
- athari za lugha ya kwanza kimatamshi
- kiwango cha elimu
- mada husika – huenda mzungumzaji akakosa msamiati ufaao kuizungumzia mada
- yenyewe ukosefu wa msamiati wa kutosha
- tofauti kati ya lugha ya kwanza na ya pili kimuundo / kisarufi

(kutunza – alama 1 kwa hoja tano zilizoelezwa vizuri)

102/2
KISWAHILI
KARATASI YA 2
LUGHA

MJARABU WA KIDATO CHA NNE MUHULA WA PILI 2010 WILAYA YA MASAKU
Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari
KISWAHILI
KARATASI YA 2

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

1. Ufahamu

(a) Kwa sababu ya ukosefu wa soko 2

(b) Kuwapo na kuwauzia pembejao kwa bei nafuu kuahidi kununua mazao yote ya wakulima. 2 x 1

(c) (i) Ukosefu wa fedha za kununua mahindi
(ii) Kutokuwepo na utaratibu wa kununua mahindi
(iii) Kutokuwa na uwezo wa kuwashughulikia wakulima wote nchi. 3 x 1

(d) Vituo vya halmashauri ya nafaka viko mbali na maeneo haya 1

(e) Kutenga fedha zaidi za kununua mahindi kutoka kwa wakulima. 1

(f) (i) Wakulima wapande / walime kiasi cha mashamba wanayoweza kumudu
(ii) Serikali itenge fedha zaidi za kununua mazao ya mashambani
(iii) Kuwepo na maghala ya kutosha ya kuhifadhi chakula 3 x 1 = 3

(g) (i) Miaka kumi alama 1

(ii) Mbegu, dawa na mbolea ya kilimo alama 1

(iii) Kwenda chini, kushuka, kuharibika, kupungua alama 1

Kusahihisha
Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 alama 5
Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 alama 3

2. Ufupisho

(a) (i) Watie bidii

(ii) Wafanye kazi kwa busara, adabu njema na moyo mmoja (kijitolea)

(iii) Kuzingatia elimu ya wote, kilimo, uchumi na amani

(iv) Wasilishe mazao mashambani ili wawe na chakula cha kutosha

(v) Wajishughulishe na biashara, wazitegemee kuajiriwa tu

(vi) Wajishughulishe kuleta uchumi katika mikono ya wanainchi wa Kenya badala ya kuwaacha wasiohusika. 6 x 1 = 6

Kijitabu hiki kina kurasa 4 ambazo zimepigwa chapa

Fungua ukurasa

(b) (i) Ukosefu wa elimu

(ii) Kutojihusisha katika biashara

(iii) Kutegemea ajira pekee

(iv) Kuacha uchumi wa nchi mikononi mwa wageni

(v) Kukosa elimu tambuzi / kuwa na elimu pumbao

(vi) Kuchagua viongozi kwa msingi ya kikabila na utajiri 6 x 1 = 6

a = 6

b = 6

ut = 3

15

Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 (alama 5) —

Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 (alama 3) —

Ziada: Maneno kumi ya kwanza ondoa alama moja

Yafuatayo matano ondoa alama nusu hadi mwisho

3. Matumizi ya lugha

(a) (i) Nasaha, kunasihi 1 x 1 = 1

(ii) Taarifa, maarifa, mwarifiwa, kuarifu 1 x 1 = 1

(b) Vita vya kikabila viletavyo hasara havifai alama 1

(c) (i) A/ WA

(ii) YA / YA 2x1 = 2

(d) ka – kuamrisha alama 1

ki – kuonyesha masharti alama 1

a – kuonyesha wakati usiodhihirika alama 1

(e) Uaminifu wa alama 1

Kipeto cha alama 1

(f) Huru – Mwambie asome kwa bidii

Tegemezi – Aingiapo darasani 2 x 1 = 2

(g) Kefle! – sentensi ilenge kuonyesha hasira
Puka chaka ! – Sentensi ilenge kuonyesha dharau au kutothamini 2 x 1 = 2

(h) Ingawa kijakazi alikuwa mgonjwa, alifanya kazi yote ya nyumba. 1 x 2 = 2

(i) Walinifurahisha - furah
Nitamjuaje – ju 2 x 1 = 2

(j) (i) U – Kitenzi kishirikishi kipungufu (t) alama 1
Nilinunua – Kitenzi halisi (T) alama 1

(k) (i) Hini – Kataa kutoa kitu / nyima
(ii) Ini – Kiungo cha mwili wa mnyama au binadama 2 x 1 = 2

2.

(l) Jivu usilolilala usilipigie jibwa alama 1

(m) (i) Hali ya umaskini alama 1
(ii) Kukosa alichotamani alama 1

(n) (i) Chote – Bila kusaza / bila kubakisha alama 1
(ii) Chochote – Bila kuchagua alama 1

(o) (i) Alitoroka kabisa
(ii) Alitujia kwa mbio / alikimbia sana kwa niaba yetu 2 x 1 = 2

(p) Ukielewana na walimu utapata amani siku zote shuleni. 1 x 2 = 2

(q) (i) Vizuri ya kwanza – kivumishi
(ii) Vizuri ya pili – kielezi 2 x 1 = 2

(r) (i) Mahali – km achaguapo patafaa
(ii) Wakati – km mtoto aliapo mpe maziwa. 2 x 1 = 2

(s) Siku hizi mahitaji yamezidi na pesa hazitoshi. Alama 2

(t) Mwalimu alimwambia mwanafunzi arejelee maelezo katika kitabu ili ahakiki majibu yake. Alama 2

(u) Mpumbavu / renge / bunga 1 x 1 = 1

Kusahihisha matumizi ya lugha
Makosa ya sarufi ni hadi kumi na mawili ½ x 12 6 = 3 alama 3 — —

Makosa ya hijai ni hadi sita ½ x 6 3 = 3 alama 3

4. **ISIMU JAMII**

(a)Sajili ya matangazo ya biashara. 1 x 1

(b)Sifa

(i) Hajaa porojo nyingi

(ii) Lugha huwa nyepesi na rahisi

(iii) Lugha haizingatii kanuni za lugha

(iv) Lugha ya kupiga chuku ili kushawishi wasikilizaji

(v) Mbinu ya kuchanganya na kubadili msimbo hutumika

(vi) Mbinu ya picha na muziki hutumiwa ni kuzidisha mvuto kwa wasikilizaji

(vii) Lugha ya mshawasha mno hutumika

(viii) Lugha ya mkato hutumika 4 x 1

Zozote nne

3.

(c) Kwa nini Wakenya huchanganya msimbo

(i) Kuonyesha umahiri wa lugha zote mbili

(ii) Kuonyesha hisia k.m chuki, huzuni, furaha n.k

(iii) Kufidia upungufu wa msamiati au lugha anayotumia kukosa msamiati

(iv) Ili kujitambulisha na kundi linalotumia lugha Fulani

(v) Kujinasibisha na hadhi ya lugha iwapo katika jamii lugha moja ina hadhi kuliko nyingine

(vi) Kutokana na ari ya kutaka kueleweka zaidi 5 x 1

Zozote tano

Kusahihisha

Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 = 5 — —

Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 = 3 — —

102/2
KISWAHILI

KARATASI YA 2
LUGHA

MJARABU WA KIDATO CHA NNE MUHULA WA PILI 2010 WILAYA YA MASAKU
Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari
KISWAHILI
KARATASI YA 2

<u>MWONGOZO WA KUSAHIHISHA</u>

1. Ufahamu

(a) Kwa sababu ya ukosefu wa soko 2

(b) Kuwapo na kuwauzia pembejao kwa bei nafuu kuahidi kununua mazao yote ya wakulima. 2 x 1

(c) (i) Ukosefu wa fedha za kununua mahindi
(ii) Kutokuwepo na utaratibu wa kununua mahindi
(iii) Kutokuwa na uwezo wa kuwashughulikia wakulima wote nchi. 3 x 1

(d) Vituo vya halmashauri ya nafaka viko mbali na maeneo haya 1

(e) Kutenga fedha zaidi za kununua mahindi kutoka kwa wakulima. 1

(f) (i) Wakulima wapande / walime kiasi cha mashamba wanayoweza kumudu
(ii) Serikali itenge fedha zaidi za kununua mazao ya mashambani
(iii) Kuwepo na maghala ya kutosha ya kuhifadhi chakula 3 x 1 = 3

(g) (i) Miaka kumi alama 1

(ii) Mbegu, dawa na mbolea ya kilimo alama 1

(iii) Kwenda chini, kushuka, kuharibika, kupungua alama 1

Kusahihisha
Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 alama 5
Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 alama 3

2. Ufupisho
(a) (i) Watie bidii
(ii) Wafanye kazi kwa busara, adabu njema na moyo mmoja (kijitolea)
(iii) Kuzingatia elimu ya wote, kilimo, uchumi na amani
(iv) Wasilishe mazao mashambani ili wawe na chakula cha kutosha
(v) Wajishughulishe na biashara, wazitegemee kuajiriwa tu
(vi) Wajishughulishe kuleta uchumi katika mikono ya wanainchi wa Kenya

badala ya kuwaacha wasiohusika. 6 x 1 = 6

Kijitabu hiki kina kurasa 4 ambazo zimepigwa chapa

Fungua ukurasa

(b) (i) Ukosefu wa elimu
(ii) Kutojihusisha katika biashara
(iii) Kutegemea ajira pekee
(iv) Kuacha uchumi wa nchi mikononi mwa wageni
(v) Kukosa elimu tambuzi / kuwa na elimu pumbao
(vi) Kuchagua viongozi kwa msingi ya kikabila na utajiri 6 x 1 = 6

a = 6
b = 6
ut = 3
15

Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 (alama 5) —

Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 (alama 3) —

Ziada: Maneno kumi ya kwanza ondoa alama moja
Yafuatayo matano ondoa alama nusu hadi mwisho

3. Matumizi ya lugha
(a) (i) Nasaha, kunasihi 1 x 1 = 1
(ii) Taarifa, maarifa, mwarifiwa, kuarifu 1 x 1 = 1

(b) Vita vya kikabila viletavyo hasara havifai alama 1

(c) (i) A/ WA
(ii) YA / YA 2x1 = 2

(d) ka – kuamrisha alama 1
ki – kuonyesha masharti alama 1
a – kuonyesha wakati usiodhihirika alama 1

(e) Uaminifu wa alama 1
Kipeto cha alama 1

(f) Huru – Mwambie asome kwa bidii
Tegemezi – Aingiapo darasani 2 x 1 = 2

(g) Kefle! – sentensi ilenge kuonyesha hasira
Puka chaka ! – Sentensi ilenge kuonyesha dharau au kutothamini 2 x 1 = 2

(h) Ingawa kijakazi alikuwa mgonjwa, alifanya kazi yote ya nyumba. 1 x 2 = 2

(i) Walinifurahisha - furah
Nitamjuaje – ju 2 x 1 = 2

(j) (i) U – Kitenzi kishirikishi kipungufu (t) alama 1
Nilinunua – Kitenzi halisi (T) alama 1

(k) (i) Hini – Kataa kutoa kitu / nyima
(ii) Ini – Kiungo cha mwili wa mnyama au binadama 2 x 1 = 2

2.

(l) Jivu usilolilala usilipigie jibwa alama 1

(m) (i) Hali ya umaskini alama 1
(ii) Kukosa alichotamani alama 1

(n) (i) Chote – Bila kusaza / bila kubakisha alama 1
(ii) Chochote – Bila kuchagua alama 1

(o) (i) Alitoroka kabisa
(ii) Alitujia kwa mbio / alikimbia sana kwa niaba yetu 2 x 1 = 2

(p) Ukielewana na walimu utapata amani siku zote shuleni. 1 x 2 = 2

(q) (i) Vizuri ya kwanza – kivumishi
(ii) Vizuri ya pili – kielezi 2 x 1 = 2

(r) (i) Mahali – km achaguapo patafaa
(ii) Wakati – km mtoto aliapo mpe maziwa. 2 x 1 = 2

(s) Siku hizi mahitaji yamezidi na pesa hazitoshi. Alama 2

(t) Mwalimu alimwambia mwanafunzi arejelee maelezo katika kitabu ili ahakiki majibu yake. Alama 2

(u) Mpumbavu / renge / bunga 1 x 1 = 1

Kusahihisha matumizi ya lugha
Makosa ya sarufi ni hadi kumi na mawili ½ x 12 6 = 3 alama 3

Makosa ya hijai ni hadi sita ½ x 6 3 = 3 alama 3

4. **ISIMU JAMII**

(a)Sajili ya matangazo ya biashara. 1 x 1

(b)Sifa

(i) Hajaa porojo nyingi

(ii) Lugha huwa nyepesi na rahisi

(iii) Lugha haizingatii kanuni za lugha

(iv) Lugha ya kupiga chuku ili kushawishi wasikilizaji

(v) Mbinu ya kuchanganya na kubadili msimbo hutumika

(vi) Mbinu ya picha na muziki hutumiwa ni kuzidisha mvuto kwa wasikilizaji

(vii) Lugha ya mshawasha mno hutumika

(viii) Lugha ya mkato hutumika 4 x 1

Zozote nne

3.

(c) Kwa nini Wakenya huchanganya msimbo

(i) Kuonyesha umahiri wa lugha zote mbili

(ii) Kuonyesha hisia k.m chuki, huzuni, furaha n.k

(iii) Kufidia upungufu wa msamiati au lugha anayotumia kukosa msamiati

(iv) Ili kujitambulisha na kundi linalotumia lugha Fulani

(v) Kujinasibisha na hadhi ya lugha iwapo katika jamii lugha moja ina hadhi kuliko nyingine

(vi) Kutokana na ari ya kutaka kueleweka zaidi 5 x 1

Zozote tano

Kusahihisha

Makosa ya sarufi hadi kumi ½ x 10 5 = 5 — —

Makosa ya hijai hadi sita ½ x 6 3 = 3 — —

MTIHANI WA MWIGO
WILAYA YA MBOONI MAGHARIBI

HATI YA KUHITIMU ELIMU YA SEKONDARI

102/2
KISWAHILI
Karatasi ya 2
Julai / Agosti 2010

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

Ufahamu

1. Shoka alifanya kazi ya kubeba magumia bandarini.
2. Kila baada ya kazi, shoka alikwenda
   i.
   Kwa Bi mpikawali kula
   ii. Nyumbani kuchungulia kama mkewe alikuwa amemwekea chakula
   iii. Kwa Biti Sururu kulewa na kujihusisha na tafrija zingine
3. Sulemu alitwishwa mzigo wa kutafuta chakula chake cha watoto na hata cha shoka.
4. Shamiri za baruti anazoshindiliwa moyoni ni matusi anayotupiwa.
5. Watu walikuwa wamemtoa Selume maanani kwa sababu ya kuomba na kukopa pesa kila wakati.
   Mfano; Selume anasema. “Toka nikikopa mpaka sikopeshwi tena”
6. Shoka alijitetea kwa:-
   a. Kumwambia Selume kuwa hakuyajua mambo ya nje.
   b. Kujifanya kuwa hata yeye aliona uchungu kumwona mkewe na watoto wakatoseka.
   c. Kutisha kumpiga Selume.
7. a. Kila alipopika chakula, alimwekea Shoka
   b. Shoka alipopotelea vilabuni, Selume alikwenda kumtafuta na kumrudisha nyumbani

   Ondoa ½ alama kwamakosa ya sarufi na tahajia.
   a.makosa ya tahajia yasizidi sita(alama 3).
   b.makosa ya sarufi yasizidi nusu ya alama ambazo mwanafunzi amepata kwa kila sehemu.

Mwongozo – muhtasari (Alama 15)

2. a. -Mama aliyeeleka mtoto alibanwa
   -Mtoto karibu azimie
   -Kelele zake hazikushtua yeyote
   -Mzee mwenye mvi alitifuliwa chini
   -Watu waliangua kicheko
   -Vijana wakijibarizi vitini bila kujali waja wazito na walio beba watoto
   -Vijana hawakuwajali wazee (Alama 6)

b. -Jamaa wawili walikuwa wamehasirika
- Mmoja alianguka kakanyangwa na gari
- Miguu yake ilivunjwa
- Wapili alianguka lakini hakuumia sana
- Magari yakiyokuwa nyuma yali kwama kungoja polisi wachunguze
- Madereva walighadhabika kwa kucheleweshwa bure.
- Hakuna aliyejali kuwa yule mtu atakufa au atapona
- Dereva na mshika pesa hawakulaumiwa
- Hapana shaka, pesa zimewekwa mbele, mauti nyuma (Alama 7)

Mtiririko – 2
Mokosa ya hijai – ½ kwa makosa ya kwanza 6 (Alama 3)
Ziada – maneno yakwanza kumi (Alama 1)
-yale mengine matano (½ Alama)
-makosa ya sarufi -$^{1}/_{2}$kwa kila kosa makosa sita (Alama3)

Mwongozo matumizi ya lugha

3. a. "unyonge wa masikini uliishia papo kwa domo kaya" ina maana gani? (Alama 1)
   b. W
      Y
   c. Kivumishi – mvulana mwizi amekamatwa
      jina nf – mwizi huyu ni hatari sana (Alama 2)
   d. Niliyempigia (Alama 3)
   e. milango mikubwa ya kupitia haikuwapo katika darasa lao (Alama 1)
   f. nafsi huru –yeye anacheza
      nafsi kiambata-anacheza (Alama 1)
   g. Acheza (Alama 2)
   h. S →KN (W+V+V+S) + KT (T+E)
      KN → W +V+V+S (Alama 3)
      W →wetu
      V → mmoja
      V → mfupi
      S →aliyekuwa mgonjwa
      KT→T + E
      T→anaimba
      E → vizuri
   i. i. Wasingefika nyumbani mapema wasingempata mama yao angali hai (Alama 1)
      ii. Meye asipoachwa pekee hataivuruga kazi (Alama 1)
   j. i. Mboga – kirai nomino
         kando yamto – kirai kuhusishi
      ii. Wanafunzi – kirai nomino
         Wote wazembe – kirai kivumishi
         Wanafunzi wote wazembe – kirai nomino
   k. Mzee yule mrefu ni mtumwa na alianua nguo za mamaye jioni. (Alama 2)

f. i. Wavu wa mama haushiki nguva (Alama 1)
ii. Kijoka hiki kirefu kinene ni hatari nacho kikikuuma utaweza kuaga dunia kwa haraka sana (Alama 1)

m. i. Kevin alituahidi kuwa angetutembelea mwaka uliofuata (ambao ungefuata) (Alama 1)
ii. Ali aliarifu kuwa alipitia kwake nyumbani lakini hakumwona ingawa alikuwa amemahidi kwamba asingeondoka. (alama 2)

n. i. Watalii walipwiwa na maji kabla ya kurudi hotelini (Alama 1)
ii. Watoto walichwewa na jua kabla ya kufika nyumbani (Alama 1)

o. i. Kuporomoka kwa paa la nyumba kuliwasababishia baa (Alama 1)
ii. Mtungi wa kuchotea maji ulivunjika na ukaanza kuvuja

p. i. LI – YA
ii. A – WA

q. i. Kuna uwezekano wa kusafiri
ii. Hakuna uwezekano wowote wa kusafiri (Alama 2)

r. Mtoto aliyemjengea mamake nyumba
Tenda – mamake
Tendwa – nyumba (Alama 2)

s. (i). Masharti – ukinichokoza nitakuchapa
(ii) kiwakilishi – kitabu ki mezani
(iii) ngeli – kisu
(iv) Ukanushaji - huko hakuendaeki
(v) vitendoviwili kufanyika wakati mmoja – alikula akizungumza (Alama 2)

t. (i) Majali alienda Nairobi kuimba
Alienda Nairobi kuimba
(ii). Hakuwa akisoma (Alama 2)

u. Kiimbo – mawimbi / kupanda au kushuka kwa sauti
Shadda – mkazo / msisitizo

Isimujamii

4. a. Ni tofauti katika matamshi, maumbo na matumizi ya maneno zitokanazo na tofauti katika maeneo mbali mbali kwa lugha yenye asili moja.1x2 (alama2)

b. i. Kutawanyika kwa watu wanaotumia lugha moja
ii. Kuingiliana na kuoana kwa watu
iii.Uhusiano baina ya watumiaji wa lugha
iv. Dini – uislamu na ukristo
v. Elimu
vi. Utawala kupendelea namna moja ya lugha (alama 4) 4x1=4

c. Dini,
Ndoa,
Biashara,
Utawala
Kutaja ($^1/_2$) na kueleza($^1/_2$) (1) alama 4
4x1=4

TATHMINI YA PAMOJA WILAYA YA TESO KASKAZINI - 2010
102/2

KISWAHILI
KARATASI YA 2
MWONGOZO SAHIHISHI

UFAHAMU
a) Madhara ya madawa ya kulevya

- Kudhoofika kwa uchumi
- Kupoza maisha/vifo
- Kutetemeka kwa misingi ya serikali
- Kuhatarisha maisha
- Ufisadi
- Vurugu
- Kuvunjika kwa ndoa
- Watoto kutatizika
- Kuongezeka/kusambaa kwa ugonjwa wa ukimwi

Hoja zozote 4x1= 4

b) Matatizo katika taasisi za elimu
- Ukosefu wa nidhamu
- Kusababisha vifo
- Kuharibu mali ya mabilioni ya pesa
- Unajisi
- Kushambuliana na kuchomana
- Kuathiri afya ya wanaotumia madawa ya kulevya
- Kupoteza macho
- Maradhi ya akili, mapafu, maini na viungo vya uzazi

5x1=5

c) Njia za kuzuia uenezaji wa dawa za kulevya
- Kuwepo na mipango madhubuti
-Kuelimisha vijana juu ya maafa yanayosababishwa na madawa ya kulevya
- Wanajamii kujitundika mzigo wa kukabiliana na dawa hizi kibinafsi na kijamii

3x1=3

d) Maana ya maneno
i) Janibu – eneo, sehemu
ii) Janga – tukio hatari, maafa/balaa
iii) Jinamizi – ndoto ya kutisha

MUHTASARI
a) Vigezo vinavyoweza kutumiwa kuonyesha kiwango cha maendeleo
- Watu kuwa na uwezo wa kuishi maisha mazuri.
- Kujithibiti au kujisimamia katika shughuli za kila siku
- Kuwepo kwa huduma bora za afya
- Kuwepo na mfumo bora wa usafiri na tuwala

- Elimu bora

Hoja zozote 3x1=3

b) Vikwazo vya wanawake katika maendeleo

- Itikadi za kijamii, kisiasa na kiuchumi zinazotenga kazi na mambo Fulani kuwa ya wanaume na mengine kuhusishwa na wanawake.
- Wanawake kuchukuliwa viumbe duni
- Kuwa na upungufu wa kiakili na nguvu za mwili akilinganishwa na mwanaume.

3x1=3

c) Jinsi wanawake wamepinga dhana kuwa wao ni viumbe duni.

- Kuchaguliwa na kuteuliwa katika nyadhifa za uongozi.
- Wanawake wameshinda wanaume katika michezo, muziki na elimu
- Wanawake kustawisha maisha ya wananchi.
- Wanawake kushiriki katika maswala tata nchini.

Hoja zozote 4x1½ = 6

Mtiririko = 3

MATUMIZI YA LUGHA

3.

a) Hospitali kuu ya Kenyatta,
S.L.P 1234
Nairobi
Kenya

8x ½ = al 4

b) i) Maskini alaye kila siku si maskini tena
ii) Mahali palipo (penye) na maji mengi ni mahali pasipofaa kwa kilimo

2x1=2

c) i) Piga
ii) amini
iii) Hama
iv) Chapua

4x ½ = al 2

d) i) /l/
ii) /w/na/y/
iii) /r/
iv) /ng/,/m/,/n/,/n/,ny/

4x ½ = al 2

e)
i) nywiwa/nywewa
ii) chiwa

2x1 = al 2

f) i) Usipofanya bidii masomoni, hutafaulu katika mtihani wako
ii) Jembe hilo silo nitumialo kulima shamba langu
2x1 = al 2

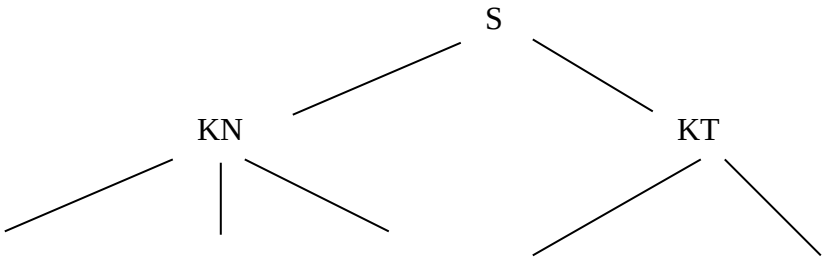
g) Wakati wa kiangazi kuna tatizo linalokumba zaraa
1x2 = al 2

h) Mtoto hufanya vyema – kishazi huru 1x2=al 2
Mwenye bidii – kishazi tegemezi

i)
i) I-I
A-WA 2x1=al 2

j) i) chere'hani
ii) 'La

k)

4x1 = al 4

Mtoto huyu mwerevu anasoma sana

l) "Asante"/ "Nashukuru", Je habari za nyumbani" Bakari aliuliza 6x ½ = 3

m) i) Hapo ndipo alipofia
Huko ndiko alikofia
Humo ndimo alimofia 3x1=al 3

n)
i) –po – wakati
-ji – nafsi ya mtenda 2x1 = al 2

o)
i) Jungu kuu halikosi ukoko
ii) Ukubwa ni jaa 2x1=al 2

p) i) Kifaa cha upishi
ii) Aina ya mdudu
iii) Ladha isiyo tamu
iv) Wingi/chungu nzima

v) Kipele 2x1=al 2

q) i) Kiguru
ii) Shahibu 2x1=al 2

4. ISIMU JAMII
a) Isimu jamii ni taaluma inayochunguza matumizi ya lugha katika jamii (al 2)

b)
i) Ni lugha inayotumiwa katika nchi kufanikisha mawasiliano na hufahamika na wengi (al 1)
ii) Ni lugha inayotumiwa kuendesha shughuli za ofisi (al1)

c)
Hospitali (al 1)

d)
i) Asilimia 70 ya msamiati wa Kiswahili hutumika na wabantu
ii) Sauti za ving'ong'o
iii) Muundo wa sentensi
iv) Maneno ya kisilabi
v) Silabi mwanabatano

MTIHANI WA PAMOJA WA RARIEDA - 2010
102/2
MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
KARATASI YA PILI

UFAHAMU AL. 15

a) Vitu vinavyochafua mazingara ***(alama 1)***

b) i) Viwanda hutoa moshi chafu kwa hewa.
ii) Viwanda humwaga kemikali majini.
iii) Hutengeneza bidhaa zisizoweza kuoza. ***Zozote 2x1=2***

c) Gesi na kemikali zinazotoka ardhini hupaa juu na kuvunja tawala hili.
(alama 2)

d) i) Hewa safi ya kupumua itapungua.
ii) Maji safi ya kutumia ya tachafuka.
iii) Ardhi haitakuwa na uwezo wa kuzalisha mimea. ***Zozote 2x2=4***

e) i) Viwanda vingi vimejengwa mijini.

ii) Mijini mna idadi kubwa sana ya watu ***yoyote 1x2=2***

f) i) Uchafuzi wa halianga.

ii) Uchafuzi wa ardhi na maji

2x1=2

g) i) Msambao – ueneaji/usagaaji } ***2 x 1 = 2***

ii) Makopo – mabaki

UFUPISHO Al 15

a) – Hali mbaya ya uokaji husababisha vifo.

- Kuathirika zaidi kwa majeruhi.
- Waokoaji wengi hawana ujuzi.
- Wema wanaoutenda huletea madhara majeruhi.
- Wakenya wapewe mafunzo kuhusu huduma ya kwanza.
- Hatari na athari kwa majeruhi zitapungua.

(Alama 1 kwa kila hoja zozote tano alama moja ya utiririko) 1x5 = 5

Ut – 1

Al = 6

b) – Kuchunguza hali yoyote inayoweza kuhatarisha maisha ya majeruhi na waokoaji.

- Kutafuta idadi ya majeruhi karibu na eneo la ajali na hata mbali.
- Kuchunguza kama majeruhi wamezimia na namna wanavyopumua.
- Kuhakikisha njia za kupata hewa kwa majeruhi ni shwari.
- Walio na shida kupumua wasaidiwe.
- Kuchunguza namna ya kujeruhiwa ili kujua huduma ipi ya dharura itatolewa.
- Kubainisha namna ya kubeba majeruhi walio hatarini.
- Kupeleka majeruhi hospitalini washughulikiwe.
- Kuomba msaada wa polisi, wazimamoto au wataalamu ikiwezekana

Alama 1 kwa kila hoja 7. alama 2 ya utiririko

1x7 = 7

Uti = 2

9

MATUMIZI YA LUGHA (40)

a) /w/,/y/ (alama 2)

b) Kila asipocheza Juma haumizi goti ***(alama 2)***

c) i) Alimaliza kupika mapema (kadiria jibu)

ii) Kupika kwake kulipenda (kadiria jibu)

ala 2.

d) i) ni – ndani ya
ii) ni – kiambishi cha nafsi ya kwanza
iii) ni – wingi/amri

ala 3

e) Japo – kasoro/kinyume
Lau – majuto – laiti

Ala 2

f)

Nomino	Ngapi	-pi	gani
Chuo	~~O~~	Kipi	gani
Mitume	Wangapi	Wepi/wapi	gani

ala 3

g) i) Kiti <u>cha</u> baba kimevunjika (kadiria)
ii) Kijana aliyekukja ni mfupi (kadiria)

ala 2

✓

h) S ½ (changamano)½✓
KN + KT ½✓
KN - N+V ½✓
N – Nyumba ½✓
V – nzuri ½✓

KT –¯S +T +E ½✓
S – iliyojengwa ½✓
T – imeharibika ½✓
E – vibaya ½ ✓

Ala 5

i) Kinyama (alama 1)

j) Bakari alisema kuwa angekuja siku ambayo ingefuata. Inshallah.

k) chai – kipozi
mgeni – kitondo
kwa fiko – ala/kitumizi

ala 3

l) i) shusha
ii) chotesha

ala 2

m) samani – vifaa vya mbao k.m. vuti /meza/kabati
zamani – kale (kadiria majibu ala 2)

n) a – kiambishi cha nafsi ya tatu umoja.

Li – kiambishi cha wakati
Ye – kirejeshi
Ni – kitendewa
✓ ✓ ✓ ✓

o) Vilema wengine walikuja kwetu ½ x 4 = 2

p) sauti – silabi – neno – sentensi (ala 2)

q) – mabano
- dukuduku/mdokezo – usemi usiokanulika
- hisi – kutoa hisia fulani
(kadiria matumizi alama 3)

4. ISIMUJAMII ala 10

a) Sajili ya dini/maabadini / kanisani / miskiti
1x2=2

b) i) Lugha ya heshima
ii) lugha ya upole
iii) matumizi ya maneno maalum – aleluya, amen.
iv) ushawishi
v) vitisho
vi) kuchanganya ndimi
vii) ukalimani
viii) kurejelea vitabu vitakatifu – bibilia, korani
ix) nyimbo za kusifu *Zozote 8 x 1 = 08*

BURETI DISTRICT JOINT EVALUATION TEST - 2010
102/2
KISWAHILI
KARATASI LA PILI
KUSAHIHISHA

1. **UFAHAMU**
a) Uhai wake (yeye mwenyewe)
- Jinsi anavyoweza kupumua na kuishi siku nenda siku rudi. (al .2)
b) Tendo linalofanikiwa kumfanya mama awe mja mzito
c) Kwamba sisi binadamu tumeumbwa na mwenyezi Muumba. (al. 2)
d) - Hatangamani na mama yake
- Roho yake humdunda mwenyewe
- Damu hutemtembea na kumpiga mishipani mwake
- Si mmoja wa viungo vya mwili wa mama yake. (al. 4)
e) - Kwa sababu hujengeka juu ya yaliyo kwisha kuansilisha na kromosomu katika yai lililotulishwa tumboni. (al. 4)
f) Kromosomu

- hukadiria kama kiumbe kitakuwa cha kike au kiume, mweupe au mweusi, mwerevu , nywele.
- Damu ya namna gani.
- Michoro ya vidole vyake. (al. 3)

g) i) Himaya – ngoma
ii) Kumwauni – kumuokoa

2. **UFUPISHO**

a)
- Miili ya watu hujengwa kwa chakula
- Chakula ndicho hurudisha viungo vya mja
- Kila sehemu ya mwili yahitaji aina fulani ya chakula
- Chakula ni muhimu sana katika mwili wa mja kwa mengi
- Vyakula vya kujenga mwili ndivyo vinastahili kuchaguliwa.
- Tamaa na ukosefu wa maarifa bora si mzuri
- Baadhi ya vyakula ni dhaifu na hatari kwa afya
- Imani za kikabila zitupiliwe mbali
- Magonjwa mbali mbali hutokana na uchaguzi mbaya wa vyakula. ***(7 x 1 = 7)***

b)
- Aina mbalimbali ya vyakula – Mungu ndiye akupa
- Vyakula vyote ni ima faima viendaliwe vyema
- Vyakula huleta na kuwa na afya njema mwilini
- Tuwe na tahadhari tuchaguavyo vyakula
- Kuna vyakula vya nguvu na visivyo na nguvu
- Watu wawe na ujuzi wa kuchagua vyakula

$$MK\ a=7$$
$$b=5$$
$$u=-3$$

5 x 1 = 5

N. Makosa ya sarufi – kila kosa linapojitokesa huadhibiwa kwa kuondoa ½ alama hadi makosa sita (6 x ½ = 3)
- Mtahiniwa akipata O makosa ya sarufi huondolewa. (haadhibiwi – huonyeshwa tu)
- Makosa ya hijai huondolewa hadi makosa sita. ***6 x ½ = 3***
- Mtahiniwa akizidisha kwa maneno 10 aondelewe alama 1. baadaye akizidi kwa 5. aondolewe ½
- Mwanafunzi asipotiririsha kazi yake, asituzwe alama za utiririko hasa akiorodhesha hoja au aandike vistari kabla ya hoja-atuzwe O katika sehemu ya uitiririko.

3. Matumizi ya lugha

a) Mwalimu mkuu alisema angetaka kumwona mwanafunzi aliyehusika katika sakata hiyo wakati huo. ✓ ½ (al . 3)

b) i) Husikia la mwadini na la mteka msikitini ✓ ½
ii) Halii akipigwa (al. 1)

c) - Alibarikiwa
- Kwa niaba ya / ajili ya / badala ya.
- Tendewa – mikono juu yake

d) i) -la-
ii) -kut-
iii) -pig-

e) Nendeni – amri/ rai, wingi
- ni – kitenzi kishirikishi / kitenzi
- niliyemwacha – nafsi ya kwanza umoja . nafsi ya kwanza nafsi ambati.
- Maktabani – kielezi cha mahali

f) Mwalimu anayefunza Kiswahili ni yuyu huyu/ mwalimu afunzaye ni yuyu huyu. (ala. 2)

g)i) - Atumie vihusishi
- tena / pia / vile vile / aidha (sentensi sahihi) (ala. 2)

ii) Atumie kihushi kimojawapo.
Tangu / toka. ***Sentensi sahihi alama 2)***

h) S ⟶ KN + KT
KN ⟶ N
N ⟶ Kandanda
KT ⟶ T + N + V + E
T ⟶ ni
N ⟶ Mchezo
V ⟶ Maarufu
E ⟶ duniani

i) Ufisadi – dhahania ✓1
nchi – kawaida ✓ 1
Kenya – pekee ✓1

j) i) Chuma – chumo, Uchumi , mchumi, mchuma (al. 2)
ii) Pake – mpaka , mpakaji, upakaji , upako.

k) Jisimba liliingia katika jumba na likafumwa. (al. 2)
jikuku

l) /gh/ /na/

m) Kipozi – Runinga
Kitondo – mwalimu
Ala / kitumizi – kwa toroli (al 3)

n) kiunganishi kilete maana ya kwa kuwa / kwa sababu

o) i) Nyama – i - i (al. 1)
wema - u- u (al. 1)

p) ✓“ah!✓Huu✓ndio mkutano uliotuitia? ” ✓ Mmoja✓ wao akaropoka. Alama ½ x 6 = 3

4. **ISIMU JAMII**

a) I – Kiswahili ni lugha ya mseto – zao la kuingiliana kwa lugha za kigeni na lugha za Afrika Mashariki.

II - Tokeo la ndoa baina ya wanawake wa pwani wa Afrika mashariki na waarabu

III - Kiswahili ni lugha ya kibantu. **(alama - Kila hoja al 1x 3 = 3)**

b)
- Kusisitiza ufundishaji wa Kiswahili katika ngazi zote
- Kuunda taasisi ya kitaifa ya uchumi wa Kiswahili.
- Serikali ifadhili maendeleo ya lugha ya Kiswahili
- Kuanzisha mashindano ya uandishi wa Kiswahili nchini
- Uchapishaji wa vitabu zaidi vya Kiswahili.
- Vyombo vya habari vitumie Kiswahili sanifu kwa wingi
- Uchapishaji wa magazeti na majarida zaidi ya Kiswahili.
- Serikali ibadilishe sera zake kuhusu lugha ya Kiswahili.
- Kiswahili kitumike kwenye mtandao

(Hoja zozote saba 7 x 1 = 7)

102/2

KISWAHILI KARATASI YA 2 LUGHA

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
MUJARIBU WA MWIGO WILAYA ZA BOMET/CHEPALUNGU
JULAI / AGOSTI 2010

SEHEMU A: UFAHAMU

1. a) Hawakuweza kujikinga na haieleweki walivyookoka uvamizi
   b) Wanyama hatari waliishi humo
   c) (i) Uwezo wa kutumia silaha kujikinga na kupata chakula
      (ii) Uvumbuzi wa moto ulimwezesha kuishi pangoni
   d) (i) Walitembea kwa kuinama
      (ii) Walikuwa na nywele nyingi mwilini
   e) (i) Walipohisi, walipoona, walipokumbwa
      (ii) Kujitetea, kujilinda
      (iii) Makaazi, makao, nyumbani

SEHEMU B: UFUPISHO

a) Manufaa

Hutumika kama nyenzo ya kufundishia

Hufanya watu kuchua “misuli” ya kibongo na kufanya watu kuwa makini katika shughuli

Hutumbuiza na kuchangamsha. Hii hupunguza gharama na wakati wa kuandama chemichemi nyingine za burudani.

Huendeleza utamaduni, kaida na amali za jamii. Mengi yanayotokea katika runinga huwezi kuakisi mtazamo, mikakati amali za jamii. (alama2 kwa kila hoja na alama 2 kwa muwala)

b) Hasara

- Wakati mwingi huendeleza hulka ambazo huchukuliwa kama zinazofaa na zinazofuatwa na wastaarabu. Hivyo, vijana huziiga na kuzifuata.
- Runinga huweza kuwa kikwazo cha mawasiliano miongoni mwa familia. Haya yanaweza kuwafanya baadhi ya wanafamilia kujitenga. Waliojitenga huwa rahisi kuingisha maovu.
-Baadhi ya matangazo ya runinga hupotosha na kuwafanya watu kushiriki katika mambo hatari kama vile ulevi na kuvuta sigara.
- Huwafanya watu kuiga tabia ya matumizi za nguvu za mabavu. (alama 2 kwa kila hoja na 2 kwa muwala)

SEHEMU YA C

1 Sauti za ufizi:- t, d, n, s, z, l, r. Zozote nne

2. a) Shadda- Hutumiwa kueleza ile nguvu inayosikika wakati wa kutamka silabi
   b) Kiimbo- Ni mpando au mshuko wa sauti wakati wa utamkaji wa sentensi

3. Umuhimu wa kiimbo
   - Hutumiwa kuashiria muundo wa kisarufi yaani kuonyesha sentensi, vishazi na mipaka mingine
   -Hisia za kibinafsi za msemaji kama kuridhika, dhihaka au dharau, hasira na kadharika.

4. a) Kitenzi jina au nomino za vitenzi vya ngeli ya KU-KU
   b) Hutumiwa kama kiwakilishi cha nafsi ya pili (wewe)

5. a)- Kutenganisha jina la muhusika na maneno anayosema katika mchezo wa kuigiza kwa mfano. Mbura: unataka nini?
- Kutangulia kwa orodha Fulani k.m ligi ya uropa inachezwa na timu maarufu sana: Manchester, Chelsea na Liverpool
- Kutangulia maelezo k.m mama alipomaliza kusema kwa simu alianza kurukaruka kwa furaha: haikosi alikuwa ameadhidiwa tunu. (Zozote mbili)

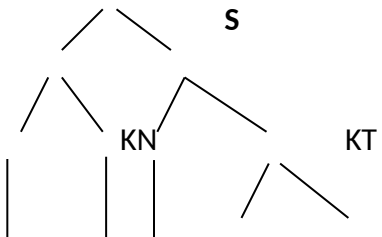
b) Kutenganisha silabi za maneno kwa mfano ni-na-shu-ku-ru.
-Kuonyesha kuwa neno halingetoshea nafasi katika mstari na hivyo linaendelea katika mstari unaofuata k.m vile- Kujulisha
-katika maneno, hasa vivumishi ambavyo huchukua viambishi vya ngeli k.m-o-te,-o-o-te n.k
-Kutenganisha maneno ambatanishi k.m Isimu- jamii
-Katika tarakimu ili kutenganisha mwanzo na mwisho wake k.m 2002-2006
-Kudumisha sauti hasa wakati neno linapotamkwa (Zozote mbili)

6. Ni kile ambacho hukiweza kuchukua kiambishi cha nafsi au ngeli na kile cha wakati au hali. K.m baba yungali kitandani. (ngali)

7. Hufafanua vitensi kwa kurudiarudia neno moja mara mbili. K.m Yohana amelala kifudifudi n.k

8. Kiongozi mmoja alisimamia kura kwa niaba ya mwenzake, naye baadaye alisimamiwa na yule aliyesimamia alipopumzika.

9.

N v

Yule mwalimu amevunaa mahindi mengi

10. - Mwanawe- shirikisho kitondo
    - Baiskeli- shirikisho kipozi
11. " Ni muhimu mujitolee kazini kwa sababu taifa la kesho linawatengemea ninyi," Kiongozi aliwakumbusha raia.
12. a) Watoto walitekwa nyara
    b) Mwizi amekufa amelala tu
13. Kuta zilizojengwa zimepomoka
14.- Toto limefunga lango la jumba lao
    - Matoto yamefunga malango ya majumbo yao
15. Jenga – jengamana
    - Ganda – gandama
16. a) Chagizo- Alfajiri na mapema
    (b) Kazi
17. Ada ya mja hunena muungwana ni kitendo.

SEHEMU YA D: ISIMU JAMII

Mwalimu kuhakiki majibu.

TATHMINI YA PAMOJA WILAYA ZA BORABU-MASABA – 2010
102/2
KISWAHILI

KARATASI YA 2
LUGHA
MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

1. a) Ilikuwa nyuma.
Sababu. Haikuwa na bandari wala viwanja.
(alama 2)

b) Ni vema, la sivyo malezi yake yatakuwa magumu.
(alama 2)

c)
i) Ikiwa ulimwengu haungeumbwa mapema, wakaaji wake hawangepata mahali pa kukaa.
ii) Kwa biashara ya vitabu kustawi watu ni lazima wafunzwe kusoma mbele la sivyo vitabu vizuri vitaonekana vibaya.
iii) Watu wasipofunzwa utukufu wa dini kabla ya kujenga msikiti, utaonekana kama mkahawa mchafu.
(3x1= 3)

d) Wananchi hawatafikiwa na vyombo/hawatapata maendeleo.
(2)

e) Ilikuwa na washauri wabaya wenye mapuuza.
- Haikuwa na vyombo, viwanja au njia/barabara.
(2x1=2)

f) Kila azimio katika maisha hutaka neno fulani kufanywa kwanza ili kuyashawishi maendeleo yake
(2)

g)
i) Kutumaini/kutaraji/kutegemea
1
ii) hamu ya kujua/kufanya jambo
1

2. a)
i) Kila jambo tufanyalo kuhusiana na lugha hustawisha ufahamu wetu.
ii) Mazoezi ya kuandika hustawisha ufahamu wa kusoma.
iii) Twajifunza matumizi ya lugha katika kuzungumza na kuwasikiliza wengine.
iv) Lugha iliyoandikwa ni aina ya mazungumzo.
v) Ujuzi mwingi katika kuzungumza hupatikana shuleni.
vi) Ujuzi wa kila siku husaidia katika maendeleo ya kusoma na msamiati.
vii) Husaidia kufahamu yaliyoandikwa.
viii) Hali ya mwanafunzi (pia) ni ujuzi.
(8x1=8)

b)
i) Karibu elimu yote imeandikwa vitabuni.

ii) Lugha zote hazina ustawi sawa.
iii) Zingine hazina vitabu vingi/zina vitabu vingi.
iv) Mwanafunzi anayesoma afaa kusoma mengi kando na taaluma anayoisomea.
(4x1=4)

$$M^{a8}_{b4}$$
$$u_{t}-{}^{3}\!/_{15}$$

3. a) - Kutolea rai/wazo
- Kuuliza swali
- Kuonyesha amri
- Kuonyesha mshangao zozote
(3x1=3)

b) M – tu – mbwi – ni (4x ½ =2)

K KI KKKI KI

c) i) Serikali ilitutoza kodi kubwa.
ii) – Mbili ni jawabu/jibu la tano ondoa tatu.
- Mbili ni masailio ya……
(2x1=2)

d) i) chafua/chafuka/chafuliwa/n.k.
ii) kopa/kopwa/kopana/n.k. (4x ½ =2)

e) S ⟶ FN+FT
FN ⟶ N_1+U+N_2
N_1 ⟶ Mama
U - na
N_2 - Baba
F_I – T+E
T - wako
E – Mtini (8x ½ =4)

f) – Sisi na yeye – mofimu za nafsi huru
- tu-na-m-penda (tu na m-nafsi tegemezi) (4x ½ =2)

g)
i. Kiunganishi
ii. Wakati uliopo
iii. Kauli ya kutendana k.m. pigana
iv. Kuonyesha umilkaji k.m ana pesa
v. Kuonyesha nafsi ya kwanza umoja k.m. naondoka (ninaondoka), nami (na mimi), n.k
vi. Kuonyesha mtendaji k.m alipigwa na polisi.
vii. Kuonyesha mfulilizo wa matukio k.m waliwasili na kutupiga na kuondoka.

viii. Kuonyesha hali k.m ana hasira. (zozote 3x1=3)

h) Sentensi iwe moja na ionyeshe:
i) Ngoma – ala ya muziki / Musiki wenyewe
ii) Goma – Susia kutenda jambo

i) A – Kiambishi kiwakilishi cha nafsi
ku – Kiambishi kiwakilishi cha mtendewa.
C – Kiambishi cha kauli/mnyambuliko .
A – kiishio/kimalizio. (4x ½ =2)

j) Fundi mzuri – KN/FN
Ni aliyetualika kwake – KT/FT
(2x1=2)

k) i) Umilikaji
ii) kusistiza
(2x1=2)

l) atumie: wa au za k.m. uta wa baba…..
(alama 2)

✓ ✓ ✓ ✓

m) Jibwa letu limekatwa jikia/kia/
Jijibwa letu limekatwa jijikia (4x ½ = 2)

n) Hali isiyodhihirika (ya wakati uliopo)
2

o) Unywele wake ulinyolewa wote (4x ½ = 2)

p) i) Hali wala kulaani
ii) Asiponiona sitamfurahisha.
(2x1=2)

q) <u>Ukila</u> sana utakuwa <u>mgonjwa</u>
(2x1=2)

r) i) lana
ii) liliana
(2x1=2)

4.
i. Dini

ii. Biashara
iii. Mafunzo na utahini shuleni
iv. Vyombo vya habari
v. Ndoa baina ya watu wa jamii tofauti
vi. Siasa
vii. Bunge
viii. Uandishi – vitabu
ix. Kufanywa lugha ya taifa/rasmi
x. Mijadala na hotuba
xi. Chombo cha utawala.
xii. n.k. (zozote 5 zilizoelezwa 5x2=10)

Kutaja = 1
Maelezo = 1

102/2
KISWAHILI KARATASI YA PILI LUGHA
MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
MUUNGANO WA SHULE MBALIMBALI MTIHANI WA KUJITATHIMINI JULAI / AGOSTI 2010

SEHEMU YA A: UFAHAMU (ALAMA 15)

1. Ajali hutokea bila kutarajia (AL 2)
2. Hutokana na ajali wasizofikiria watu wengi kama vile kuteleza msalani
   Aidha wengine huteleza walipokanyaga vitu vyenye unyevu sakafuni.
   Watu wazima na watoto hulemazwa na ajali hizi. (alama. 3)
3. i) Watu wanapozama katika shughuli au kupata jazba ya kutenda kazi
   ii) Kuubeba mzigo wenye uzani usiokadiriwa.
   iii) Ukiwa umepanda juu ya kibao kuangika picha ukutani.
   iv) Ajali kutokana na vifaa vya nyumbani k.v visu, meko ya gasi, mashine zinazotumia umeme n.k (al 3)
4. i) Kukuza tabia na mazoea ya kuwa waangalifu nyumbani.
   ii) Ni vizuri kupata ujuzi wa jinsi ya kutumia vifaa na kuhakikisha tunavirusha ipasavyo
   iii) Kuwepo kwa vifaa pamoja na uwezo wa kutoa huduma ya kwanza
5. i) Jazba - Msisimko / msukumo / hamu kuu
   ii) Makasri - Majumba ya kifahari
   iii) Makovu - Alama/mabaka yatokanayo na majeraha.
   iv)Kuepua - Kutoa kitu mekoni

***2.* SEHEMU YA B: UFUPISHA (ALAMA 15)**

a) (i) Dawa za kulevya zinaweza kugawika katika makundi mawili makuu: dawa hasi na dawa sugu.
(ii) Dawa hasi huwa na matokeo hasi kwenye mwili wa mtumiaji
(iii)Dawa sugu humchangamsha mtumiaji na kumfanya apandwe na nishati za ajabu.
(iv)Huzitekenya seli za ubongo wa anayehusika. (al 6) (utiririko al 1)
b)-Kwanza, dawa za kulevya huzichangamsha seli za ubongo kwa kiasi kikubwa

-Mwili wa mhusika hukosa hisia kutoka viungo vya mwili au misuli ya mwili.
-Hutenda mambo kupita kawaida yake. Hali hii hiutwa ' mpumbazo”
-Pili, huwa mchovu, hulala kupita kiasi, hukosa hamu ya kazi na kupuuza maswala ya siha
- Aidha huwa msahaulifu, hupungukiwa na kumbukumbu na kuwa na hisia za uhasama na jamaa na hivyo kujitenga.
-Hatua ya tatu huwa isiyo ya kawaida
Mtumiaji hujitenga kabisa na jamaa yake.
- Seli za ubongo huwa zimeharibikiwa na hivyo kuonyesha uchukuvu kwa vitu kwa kupigana na kuchanganyikiwa.
-Hushikwa na magonjwa ya kiakili/ mwendawazimu.
-mwisho, hufariki.***Zozote 7 x 1 Al. 7 (Utiririko (al.1)***

3. MATUMIZI YA LUGHA

a) Kadiria sentensi ya mwanafunzi almuradi imetangulizwa kitenzi - jina. K.v kucheza, kuimba n.k (al 1)
b) Kuchoka kitenzi-jina (alama 1½)
Ndiko - kusisitiza/kurejelesha/ kitenzi kishiriki kipungufu(l/2
Kulimfanya kitenzi(l/2
Kujihami - kurejelea(l/2
c) i) Kivumishi - Nguo nadhifu zimeanuliwa. (alama 1
ii) Kielezi - amevaa kinadhifu(al 1)
d) Mwanasiasa aliyeshindwa hakutoka nje kwa hasira wala kuacha uchaguzi ukiendelea. (al 2
e) S— SI+U+S2 S2.... KN +KT
SI ....NN I KT KN.....
KN……N N.....Mtoto
Nl.....Nyanya KT.....T+N
KT.....T+N2 T .....Anakunywa
T .....Anakunywa N.....Uji
N2 .....Maziwa
U....Lakini (Alama 4)
f) Alikuwa ..... Ts(alama 1)
Akivaa..... T(Alama 1)
g) i) Wakati wowote (alama 1)
ii) Wakati maalum (Alama 1)
h) Kadiria k.m Mwanafunzi aliyekula chakula/ ameshiba. Tegemezi.....Huru
(al 1 (al 1)
i) i) Kuja - njooni!(al 1)
ii) Leta - Leteni (al 1)
j) i) Mtoto alimwita mamake aende akaone ndege (alama1)
ii) "Gombeeni nafasi za kisiasa!" Kiongozi aliwashurutisha akina mama. Au “Akina mama mgombee nafasi za kisiasa!" Kiongozi akawashurutisha. (alama 1
k) Kadiria. K.m
Mama (Nl) + yule(Vl)+ mfupi(V2) + ameenda(Tl) + sokomo(N3) + kununua(T2) + mboga (N3)
1) i) Hali ya vitu viwili au zaidi kugusana na kukaa hivyo kwa muda mrefu. (al 1)
ii) Kuonyesha mshikamano(al 1
m) i) Kiongozi wa kiume katika kikundi cha wanawake.
ii) Neno linalotumiwa na wanawake kuitana

iii) Kipimo cha kitambaa
iv) Sura ya kitabu/buku
v) Ugonjwa wa watoto

n) Mtoto mkembe (mdogo) amebeba mkebe wa mafuta.(kadiria)(ala 2)

o) Kijijana kile kilipewa kijipande cha kijikate na kisichan kirembo.(al 1)

p) i) Kimadende**……**r(al 1)
ii) Kitambaza ——— l(al 1)

q) Kadiria k.m
Mama alimpikia mgeni chakula janajioni.
kitondo kipozi chagizo
(al 1) (al l) (al. 1)

r) Mtoto msichana alilia kwa huzuni (alama 1)

s) Safari yangu haikuwa na ugumu wowote kwa vile nilikuwa nimejitayarisha. (alama 2)

t) i) Izara - Fedheha/ Aibu/Dosari(alama 1)
ii) Anisi Furahisha/ pumbaza/ fariji (al 1

u) i) Maziwa yote yamenywewa na watoto(alama 1)
ii) Yule mzee aliyemwoza msichana wake kwa mzee ameshtakiwa. (alama 1)

4. ISIMU JAMII ALAMA 10

a) i) Kiswahili kilichipuka kwa sababu ya ndoa kati ya wageni na wenyeji.
Uongo kwani kila ndoa ya watu tofauti inapotokea hapachimbuki lugha mpya.
(hoja 1x1 maelezo 1x1

ii) Lugha ya watoto waliotokana na ndoa hizi za mseto.
Uongo maana watoto wa ndoa za mseto hujifunza lugha ya mama au baba. Hawawezi kuzikaidi lugha hizi mbili na kuza yao. **(hoja 1x1 maelezo 1x1**

iii) Lugha ya kibantuUkweli uchunguzi wa malcolm Guthrie inaonyesha kuwa ina mizizi 22000 kutoka kwa lugha 200 za kibantu ambayo inafanana. Kiswahili ni miongoni mwa lugha hizi.

(hoja 1x1 maelezo 1x1

b) i) Hutumiwa na watu wengi katika shughuli za kila siku.
ii) Huwa imeenea sana.
iii) Ni lugha ya mama/kwanza ya kikundi fulani cha watu katika taifa husika
iv) Ina muundo wa kiisimu unaofanana na ule wa baadhi ya lugha za watu katika taifa husika.
v) Kujifunza ni rahisi k.v. kiswahili na lugha zingine za kibantu.
vi) Ilete hisia za kizalendo na utaifa. vii) Isiwe ya kigeni. **(hoja zozote 4x1**

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
102/2 2010

1. UFAHAMU

a) i) Ufisadi
ii) Uongozi mbaya
iii)Turathi za kikoloni
iv) Uchumi kuegemezwa kwenye kilimo kinachotegemea mvua isiyotabirika
v) Idadi kubwa ya watu inayoupika uwezo wa uchumi taifa linalohusika
vi) Ukosefu wa nyenzo na mali za kuwakwamua raia kutoka lindi la umasikini
vii) Ukosefu wa elimu na nafasi za ajira (4x1=4)

b) Asilimia kubwa ya pato la kitaifa katika mataifa mengi hutumika kuyalipa madeni hayo. (1x2=2)

c) i) Kuibuka na mikakati bora ya kupambana na umasikini
ii) Pawepo na sera zinazotambua ukweli kuwa asilimia kubwa ya raia wa mataifa hayo ni masikini
iii) Kuzalisha nafasi za kazi kwa dharura
iv) Kupanua viwanda hususan vinavyohusiana na zaraa ambayo ni tegemeo kuu la mataifa mengi
v) Kuendeleza elimu
vi) Kuimarisha miundo msingi (4x1=4)

d) Ni chanzo cha kufa kwa viwanda asilia na kuendeleza umasikini zaidi (1x2=2)

e) i)kulitadarukia – kulishughulikia, kulitatua kulikabili
ii) Kuatika - kuanzisha , kutia , kuzua
iii) Kuyaburia madeni. Kuyasamehe madeni, kuyaondolea madeni (3x1=3)

2. UFUPISHO

a) i)-Rafiki mweye sifa nzuri
ii)-Kupendanahata kama hakuna pesa au zawadi
ii)-Urafiki wa kubadilishana mawazo mbalimbali
iv)-Kuzingatia ukweli na uaminifu
v)-Rafiki mwenye umri sawa
vi)-Rafiki mwenye umri mkubwa hamuwezi kushirikiana naye ipasavyo
(kila hoja alama 1 jumla alama 6)

b) i) Kutozingatia mambo kama utajiri tunapochagua marafiki
ii) Urafiki huenda ukaharibika wakati wowote
iii) Waweza kuwa matatani ikiwa pesa za tajiri ni haramu
iv) Lakini waweza kuwa na rafiki tajiri bila kuzingatia mali yao
v) Urafiki ni hali inayojengwa kwa muda na utaratibu
vi) Kukosana baina ya marafiki ndiko kujuana
(kila hoja alama 1) (utiririko alama 3)
(jumla alama 6)

3. MATUMIZI YA LUGHA

a) (i)/w/,/y/ (2x1=2)
(ii) /k/ /sh/ (2x½=1)

b) Yambwa tendwa – josho
Yambwa tendewa – wanakijiji (2x1=2)

c) Nilimjibu (kuwa / kwamba) singeenda sokoni siku hiyo ila ningeenda siku iliyofuata
(6x½=3)

d) Wale – kiwakilishi kionyeshi / kiashiria
Wale – kivumishi kionyeshi / kiashiria
Wale - kitenzi

e) Hapo napo ndipo ninapotaka
Hapo napo ndipo nitakapo (yoyote 1x1=1)

f) S – KN +KT✓
KN – N + S✓

N – Mwanafunzi✓
S – anapohepa shuleni✓
KT – T + E✓
T – huadhibiwa✓
E - kikondoo✓ (6x½=3)

g) Kitoto cha kizee kile kiligongwa kwa kijundo kilipofukuzwa na kijibwa. (8x¼=2)
h) Alakulihali – kwa vyovyote vile.

i) "Matafanya kazi hii mpaka lini?" "Mzee alisema, "Nataka ikamilike leo, kesho mtaanza nyingine." (kutuza)

1- 0 2-½ 3-1 4-1 ½
5-2 6- 2½ 7- 3 8- 3½ 9- 4

j) Teo za Abunuasi zimepotea
Liwali wa kwanza amewasili shambani (2x1=2)

k) Rudini -wingi wa wahusika
ni -kitenzi kishirikishi kipungufu.
nitamtembeza – kiambishi kiwakilishi cha nafasi (kiambato/tegemezi)
mjini - kielezi

l) (i) Ebo! Kuonyesha dharau
(ii) kefule! Kinyume na matarajio (hasa kuhusu maadili) (2x1=2)

m) (i) wakati maalumu
(ii) Wakati wowote (2x1=2)

n) (i) Imewia wananch vigumu kuelewa katiba (1x1=1)
(ii)cha – chiwa (1x1=1)

o) (i)-o-ote
(ii)-ote (2x1=2)

p) Mimi pamoja na Baniani tulichezewa.
Yeye pamoja na Baniani walichezewa (2x1=2)

q) (i) Pamba (i) sufi ya mmea iliyo nyeupe na laini
(ii) chakula au masurufu ya wakati wa safari
(iii) visha mavazi mazuri ya kupendeza
(iv) tia urembo
(v) tayarisha au panga vitu kwa uzuri
(vi) kuwa mahali aghalabu watu au wadudu
(ii)bamba (i) kamata mtu kwa nguvu"baka"
(ii)ziba au zuia
(iii)bati
(iv) kitu chembamba chenye ubapa (bamba la upanga)

r) Wanafunzi wote watakaofanya mtihani watatahiniwa na mwalimu huyu. (1x1=1)
s) Ufisadi fisidi (1x1=1)

4. ISIMU JAMII
i. Lugha huwa na sifa za kisheria
ii. Aghalabu huwa na sentensi ndefu
iii. Lugha huwa sanifu na ya adabu
iv. Matumizi ya msamiati maalumu
v. Kuchang'anya na kubadilisha msimbo
vi. Sifa zinazodhilika k.v unyenyekevu na heshima m.f Bwana spika,mheshimiwa
vii. Urudiaji / uradidi wa baadhi ya maneno
viii. Kukatizana usemi
ix. Huwa na mtindo maalumu
x. Matumizi ya ishara

xi. Inaweza kutafsiriwa -kutaja 5x1=5, -mifano 5x1=5 jumla 10

TATHMINI YA PAMOJA WILAYA YA NYAMIRA KASKAZINI - 2010
102/2
KISWAHILI (LUGHA)

MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA

1. **UFAHAMU**

(a) Mabadiliko ya maisha/athari za kigeni/mitindo mipya ya kimaisha;, mavazi, chakula, afya nk.
Mazingira yanayobadilika – Sheria zinabadilika
Teknolojia, tarakilishi nk. Zozote 3 x 1 = 3

(b) Wanyama walifugwa kwa wingi
Misitu ilikuwa kocho
Watu walikuwa huru hata kuwinda na kukata miti Zozote 2 x 1 = 2

(c) Chakula kilipatikana kwa urahisi mno na bila malipo au gharama kubwa. 1 x 2 = 2

(d) Idadi kubwa/kuongezeka kwa watu duniani
Mazingira yanayobadilika mara kwa mara
Mchanganyiko au matumizi ya madawa mengi pamoja
Uchafuzi wa hali ya anga Zozote 3 x 1 = 3

(e) Vijana si sawa na wazee; watu wazima wana hekima, busara na tajriba ya maisha
Watu wa siku hizi hawawashindi wa zamani kimaisha 2 x 1 = 2

(f) (i) Maganda ya miti
(ii) Ovyo ovyo bila woga au vikwazo
(iii) Hazikawii; hazichukui muda ; hazihimili 3 x 1 = 3

2. **UFUPISHO**

(a) UKIMWI – Ugonjwa wa zinaa usiokuwa na tiba
Mama anaweza kumwambukiza mtoto, wakati wa kuzaa au kunyonyesha
Damu ikichanganyika baina ya watu ni hatari
Watu waepukane na UKIMWI kwa vile ni hatari
Vijana waonywa dhidi ya wazee waasherati
Mila zingine zimepitwa na wakati
Serikali ina sera mbovu kuhusu mila

Umaskini huchangia UKIMWI

Ni wajibu wa serikali kupambana na janga hili Zozote 6 x 1 = 6

(b) Watu kuelimika/kuelimishwa waepukane na maafa

Vijana waonywa kuepuka maovu

Vijana waenzi mila za jamii zao; wasitupe tamaduni/desturi

Watu watii wanayoambiwa na wakuu

Kuzingatia maadili

Kujiepusha na tamaa nyingi za ulimwengu

Kuwa na utu – kutahadhari na UKIMWI Zozote 6 x 1 = 6

a- 6

b- 6

ut - 3

15 – 3h – 3s – z

3. **LUGHA**

(a) Nilipowasili tu nilishika tama.

Nikashangaa, “Loo! Moto huo ulianza vipi na ulikuwa umesababishwa na nini?” Nilishikwa na bumbuwazi. Magoti yangu yakaanza kuchezacheza 12 x ¼ = 3

(b) (i) Jitu hilo lilinishtua sana usiku huo.

(ii) Majitu hayo yalitushtua sana usiku huo

- sentensi zaweza kuwa tofauti 2 x 1 =2

(c) S ⟶ SI + U + S2 4 x ½ = 2

S						
S^1			**U**	**S^2**		
KN	**KT**			**KN**	**KT**	
N	**V**	**T**		**N**	**T**	**N**

Baba	**anafyeka**	**nyasi**	**ilhali**	**mtoto**	**anaambua**	**viazi**

(d) Zainabu alishangaa kumwona Kagame ameketi peke yake amesononeka huku watu wengine wakistarehe. Kagame alimfahamisha kwamba hakuwa na mkasa wowote ila alikuwa anasumbuliwa na ugeni tu; hakuwa amepata rafiki au sahibu Alama 4

(e) (i) Mtume aliyefika ni mrefu
Mitume waliofika ni warefu
(ii) Twiga hutimka/ hukimbia mbio ingawa ni mrefu 2 x 1 = 2

(f) (i) Nyuta zizi hizi ndizo walizotumia kuwafuma swara
(ii) Ugomvi wao ulisababisha kutalikiwa kwao 2 x 1 = 2

(g) (i) Kufuata, mfuasi, mfuatano
(ii) Kuzika, maziko, mzikaji, mazishi 4 x ½ = 2

(h) (i) Kuhofia isitokee kuwa hivyo
(ii) Kutokuwa na uhakika; kukisia 2 x1 = 2

(i) (i) Kitabu chochote kikipendwa na wasomaji wengi huwa maarufu
(ii) Askari yeyote apitaye hapo humchapa 2 x 1 = 2

(j) Alifika nyumbani, akaketi kisha akapiga simu Zozote 2 x 1 = 2

(k) (i) Kijiuta
(ii) Kijijiko 2 x 1 = 2

(l) (i) Kata – Eneo la kusimamia watu
- Kifaa, hasa cha kuchotea maji
- Hali ya kutenganisha k. m. uhusiano
(ii) Ua – fisha au toa uhai (kitenzi)
- Pambo (wingi maua) (nomino: LI – YA)
- Eneo lizungukalo nyumba au boma (wingi nyua – U – ZI) 4 x ½ = 2

(m) Ua wako wanuka kwa sababu huutumii kwa uangalifu 4 x ½ = 2

(n) Changu, letu, mwangu 1 x 2 = 2

(o) Wakati ujao, hali timilifu 2 x 1 = 2

(p) Sidhani kuwa kichapo pekee kingepelekea Manoti kulazwa hospitalini ingawa hakika Mogeni alimcharaza mno Alama 2

(q) (i) Kuvamia au kutia mikononi au kuficha kwa nia fulani

(ii) Kuota au kufikiria yasiyowezekana haraka 2 x 1 = 2

(r) Mtego wa panya huingia waliomo na wasiokuwamo 1 x 1 = 1

(s) (i) Waimbaji wasio maarufu hawajapata tuzo

(ii) Mama alitema dawa yote

4. **ISIMU JAMII**

(a) Sifa za lugha rasmi:

- Hutumika katika masuala rasmi; ofisini, bungeni, Kortini n.k.
- Yaweza kuwa lugha ya taifa
- Yaweza kuwa au isiwe sanifu
- Hubeba msamiati mwafaka au tosha k.v. katika nyanja za sayansi na teknolojia
- Haifungwi, haipendelei ukabila
- Huwa na utaratibu maalumu/spesheli 6 x 1 = 6

(b) Sajili ya vijana

- Huchang'anya msamiati
- Huenda na umri
- Hutofautiana kimaeneo
- Si sanifu moja kwa moja 4 x 1 = 4

102/2
KISWAHILI
Karatasi ya 2
LUGHA

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
WILAYA ZA KISUMU KASKAZINI NA MASHARIKI
JULAI / AGOSTI 2010

1.Ufahamu. (**alama 15)**

a) (i) Tofauti za rangi
(ii)Tofauti za kitamaduni
(iii) Hali ya kiuchumi
(iv)Uana / jinsia (hoja zote 4x1=4)

b) Hali ya watu wanavyoishi;tabia,mila na desturi zao,ustaarabu wao.
(hoja 1x2=2)

c) Ubaguzi wa sasa upo kati ya matajiri na maskini. Wenye hali nzuri kiuchumi hujiona bora kuliko wale wa hali ya chini. (alama 2)

d) (i) Utamaduni wa kiafrika umechangia katika kumdhalalisha mwanamke. Nafasi yake ni pale jikoni.
(ii)Taasubi za kiume.
(iii)Dini-ambayo inamweleza mwanamke kuwa yuko chini ya mme.
(iv) Mwanamke hajajikomboa kimawazo.Anajiona hana uwezo/ni kiumbe dhaifu
(hoja zozote 3x1=3)

e)Nchi nyingi haziwezi kupiga hatua kimaendeleo. Husababisha migogoro/migongano miongoni mwa wanajamii/kutoelewana kati ya wanajamii. (alama 2)

f) (i) Ubaguzi:Utengano unaotokana na sababu mbalimbali.
(ii)Masalia:Mabaki. (alama2)

Makosa:

Sarufi – usiondoe zaidi ya nusu ya alama alizopata katika kila kijisehemu.

Tahajia – Ondoa makosa 6 yaani alama 3 katika sehemu nzima ya ufahamu.

2. Ufupisho (majibu) alama 15)

a)- Adhabu kwa mhalifu.
- Uhalifu na haki. (alama)
(Tathmini majibu ya mwanafunzi)

b) (i) Jela si pahala pa adhabu bali matibabu
(ii) Kifungo kiwe cha kumfunza tabia njema.
(iii) Mhalifu asiadhibiwe kwani jamii imechangia uhalifu wake.
(iv) Muuaji asiuawe,afungwe kifungu cha maisha
(hoja 4x2= alama 8)

c) (i) Muuaji asipouawa hataogopa kuua/ataendelea kuhatarisha maisha ya wanajamii.
(ii) Wanapotukuzwa na magazeti, vitabu na senema wanadumisha uhalifu
(ii)Kutetea "haki" zao kunaongeza uhalifu. (hoja zozote 2x2 (alama 4)

Makosa :

Sarufi – Ondoa makosa 6 yaani alama 3

Tahajia – Ondoa makosa 6 yaani alama 3

M
a-01
b-08
c-04
u+-02
15

3. MATUMIZI YA LUGHA

a) (i) Nomino ya wingi (alama 1)
(ii) Nomino ya kitenzi-jina (alama 1)

b) (i) Ukitia bidii utafaulu (alama 2)
(ii) Mama alisimama babu alipoingia. (alama 2)
Tanbihi.Mwanafunzi akiandika kinyume cha mama na babu apate O

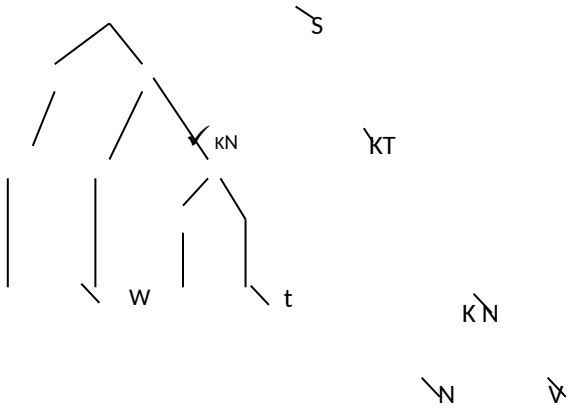
(iii)Hutamuarifu usipomwona. (alama 2)

c.) Mara kwa mara-Kielezi cha idadi cha ujumla
Kijinga - Kielezi cha namna mfanano
Nairobi - Kielezi cha mahali.
Keshokutwa - Kielezi cha wakati
Hobelahobela -Kielezi cha namna kikariri.
Kwa mikono - Kielezi cha namna ala.
Kutaja ½ aina ½ (alama 6)

d) (i) Kiambishi awali cha majina katika kikundi cha KI-VI umoja mf .Kikapu kile cha mama kimepotea
(ii) Nomino katika hali ya udogo mf.kijitabu kimepotea
(iii)kuonyesha masharti mf.ukitaka kufaulu,lazima utie bidii.
(iv) Mianzo ya lugha .mf.Kiswahili kinapendwa sana,Kiluhyia,Kimaasai n.k.
(v)Wakati wa kuendelea.mf.Nilikuwa nikisoma alipofika kwetu
(vi)Kiwakilishi cha majina katika ngeli ya KI-VI. Umoja Kilichonunuliwa kimevunjika.
(vii) Kuonyesha vitendo viwili au zaidi vinafanyika kwa wakati mmoja.
Anakula akilala.

(i) Hutumika kuonyesha vielezi vya namna mfanano
Alitembea kivivu

(e)

½ x 8 = (alama 4)

Yeye ni mchezaji hodari

f) "Msipozinduka na kutetea haki zenu ipasavyo,mtaendelea kudhulumiwa katika nchi yenu . Mwanasiasa mmoja aliwaambia . (⅓ x 9 = alama 3)

g) (i) Mofimu-Kipashio kidogo sana katika lugha chenye maana na ambacho hakiwezi kuvunjwa zaidi. (alama 1)
(ii) Kiambishi-Ni silabi ambayo hufunganishwa na mzizi wa neno ili kulitambulisha neno lenyewe. (alama 1)
(iii) Shadda-Ni mkazo unaowekwa kwenye silabi fulani ya neno ili maana halisi ya neno ijitokeze/Nguvu inayosikika wakati wa kuitamka silabi. (alama 1)

(iv) Kiimbo-Kupanda na kushuka kwa sauti mtu anapoongea. (mawimbi ya sauti)
(alama 1)

h) Ng'ombe ambaye alinunuliwa amekufa
Ng'ombe aliyenunuliwa amekufa.
Ng'ombe mwenye kununuliwa amekufa. (hoja yoyote moja=alama 2)

i)

Kitenzi	Tendewa	Tendesha	Tendeka
Adhibu	Adhibiwa ✗	Adhibisha ✗	Adhibika
Cha	Chiwa ✗	Chisha	Chika ✗

½ x 4 = (alama 2)

j) (i) Kiingizi / kihisishi / kishangao
(ii) Kiunganishi
(iii) kiwakilishi
(iv) Kivumishi.
(v) Kitenzi. (kishirikishi kipungufu)
(vi) Nomino (ya pekee) ½ x 6 = alama 3

k) Watoto- Shamirisho kitondo
Karo - Shamirisho kipozi
Cheki - Shamirisho ala. (hoja 3 x 1 = 3)
(Asiandike kwa cheki kwa kuwa itakuwa kielezi cha namna ala)

l) Maimuna alilionа jinyama lenye majichwa mawili jinyama. (¼ x 4 =alama 1)

ISIMUJAMII (alama 10)

MATATIZO

1. Sera mbovu za lugha katika Wizara ya Elimu na hata shuleni zinazotilia mkazo Kiingereza na kudunisha Kiswahili.
2. Kiingereza kuchukuliwa kuwa chenye hadhi kuliko Kiswahili.
3. Wanaozungumza Kiswahili wanatazamwa kama ni wa tabaka la chini na wenye kisomo duni
4. Matumizi mabaya ya lugha ya Kiswahili katika shughuli mbalimbali na hata vyombo vya habari.
5. Uchache wa magazeti na majarida ya Kiswahili.
6. Kuzuka kwa sheng' miongoni mwa vijana.
7. Athari za lugha ya mama.
8. Uundaji wa istilahi na misamiati ambayo haijasanifishwa.
9. Uhaba wa waalimu wa kufundisha Kiswahili na wataalamu wa kutafiti lugha ya Kiswahili.
10. Uhaba wa vyombo vilivyoundwa na taasisi za kutafiti na kutoa mwongozo kuhusu maendeleo ya Kiswahili
11. Kiswahili kupewa muda mchache katika vyombo vya habari, vipindi vinavyofunzwa shuleni na hata miongoni mwa viongozi hasa bungeni, matumizi hayo ni ya nadra.

12. Uhaba wa vitabu bora vinavyoweza kutumiwa na wanaojifunza kuanzia shule za chekechea hadi vyuo vikuu. Wanafunzi wengi hasa vyuoni na hulazimika kutafsiri vitabu vya Kiingereza.
13. Ushindani mkubwa kutoka kwa lugha nyinginezo kwa mfano Kiingereza, Kifaransa Kijerumani na kadhalika.
14. Kuwepo kwa kasumba ya kikoloni miongoni mwa watu kuihusu lugha ya Kiswahili.

SULUHU

1. Wizara ya Elimu ishughulikie Kiswahili kwa njia sawa na Kiingereza kwa mfano vipindi viongezwe, walimu zaidi waajiriwe, Kiswahili kisifanywe somo la kuchaguliwa na masomo mengine yafunzwe kwa kutumia Kiswahili.
2. Kiswahili kitumike katika nyanja za juu za taifa na shughuli mbalimbali za kitaifa.
3. Raia wahamasishwe na kushawishiwa waionee fahari lugha ya Kiswahili. Wahimizwe kutambua kuwa Kiswahili ni msingi muhimu wa kujitambulisha kama raia wa nchi hii na hata mwenyeji wa Afrika.
4. Shughuli mbalimbali za kiserikali kidini na kisiasa ziendelezwe kwa Kiswahili. Watoao matangazo ya habari wawe waliohitimu vyema katika lugha ya Kiswahili na vipindi vinavyosaidia kukuza Kiswahili vipewe muda zaidi na wakati huo huo vinavyochangia katika matumizi mabaya viondolewe.
5. Serikali ianzishe tuzo za kuwapa waandishi wanaoandika kazi nzuri za Kiswahili.
6. Kuandikwa kwa magazeti na majarida zaidi ya Kiswahili na yauzwe kwa bei ambayo wananchi wanaweza kumudu.
7. Sheng' ipigwe marufuku hasa shuleni na viongozi wawe katika mstari wa mbele katika kuzungumza lugha ya Kiswahili sanifu.
8. Kiswahili kifanywe lugha ya kimsingi katika taasisi za Elimu Kwa mfano, ili ufanye kosi ya uhandisi au udaktari,lazima uwe na umilisi mzuri wa lugha ya Kiswahili. Ili uwe kiongozi hata wa kisiasa lazima uelewe Kiswahili.
9. Serikali itenge kiasi fulani cha fedha ili kuendeleza Kiswahili katika taasisi za elimu. Walimu wa Kiswahili wapewe/waongezewe marupurupu maalum ili kuwahimiza wengi wasomee lugha hii.
10. Serikali izuke na vivutio vya kuwapa wachapishaji wa makala mbalimbali ya Kiswahili. Hazina maalum ya fedha itengwe kuwasaidia waandishi wanaofanya utafiti na kuandika lugha ya Kiswahili. Wataalamu wa lugha na wale wenye ujuzi wa kina wa lugha washirikishwe katika tafiti muhimu za lugha.
11. Vipindi vya redio na runinga ambavyo vinahimiza matumizi fasaha ya Kiswahili shuleni viongezwe,vipindi vya Kiswahili viongezwe na hata serikali iwaajiri walimu zaidi wa Kiswahili.
12. Wachapishaji na waandishi wahimizwe kutoa machapisho ya lugha ya Kiswahili ili vitabu zaidi viandikwe kuwasaidia wanaojifunza.

Makosa :

Sarufi – usiondoe makosa zaidi ya nusu ya alama alizopata katika sehemu nzima. (Mfano, akipata alama 6 jumla utatoa makosa 6 yaani alama ½ x 6 = 3 ya sarufi.

Tahajia – ondoa makosa 6 yaani alama 3

102/2

KISWAHILI

KARATASI YA 2

LUGHA

JULi-2010

MTIHANI WA PAMOJA WA SHULE ZA MKOA WILAYANI THIKA

MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA

MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA

UFAHAMU.

A. Silaha ya uhalifu (alama 1)

B. Unaweka wazi namna ambavyo yowe linaweza kuwa silaha ya kumaliza uovu katika jamii. (alama 2)

C. Utaifa/umoja katika nchi- Watu kujumuika pamoja.
Uchumi-malipo ya wachezaji na washiriki wengine
Starehe/burudani – mashabiki.
Amani/Usalama-vijana wanakuwa na linalowashughulisha. (alama 4)
Zozote 4 x 1

D.i Dhuluma dhidi ya haki za watu
ii. ubakaji
iii. Dhuluma iletwayo na tamaduni mbovu.
iv. Biashara mbovu ya kichawi na haramu.
v. Njia mbovu ya vikosi vya usalama kupokea habari.
4 x ½

Zozote nne x ½

E.i. Si hoja waonekanavyo nje: wabaya au wazuri.
ii. Sharti ukweli usemwe ili pasiwepo hali ya sintofahamu. (alama 2)

Fi Kuwadanganya/kuwalaghai/kuwahadaa.
ii. alipomshuku/ (alama 2)

G.i. Balagha mfano Aya 2 na 3
ii. Uhuisho/ Tashhisi- mf mchezo wa kandanda umenifunza jambo.
iii. Ishara-yowe ishara ya kutiridhika/kuridhika.
(alama 2)
Zozote 2 x 1

UFUPISHO.

(a)i. Hufungua vitundu vya ngozi
ii. Husaidia kuondoa sumu mwilini kupitia kwa utokaji jasho
iii. Kupunguza mikazo ya misuli. Mikazo ya misuli mwilini kwa muda mrefu huleta ulundikaji wa asidi mwilini jambo ambalo ni hatari.
iv. Huondoa uchovu na kuleta uchangamfu mwilini.
v. Huimarisha mzunguko wa damu mwilini kwa wepesi.
vi. Hurahisisha virutubishi vya mwili kufikia sehemu zote mwilini.
vii. Ukandaji huchangamsha neva na kuimarisha utendaji kazi wa neva hizo.
7 x 1. 7 2 mtiririko.

(b)i Viganja vya mikono hutumika katika ukandaji na vinapaswa kuwa na wororo kutokana na matumizi ya mafuta.
ii. mafuta hutumika katika ukandaji hasa ya ufuta au simsim.
iii. Mtu aanzie mikononi na miguuni, aingie kifuani, tumboni, mgongoni na makalioni.
iv. Aingie usoni na kumalizia kichwani, iwapo anayehusika hana tatizo la afya.
v. lkiwa anayehusika ana tatizo la shirikizo la damu, utaratibu uanzie kichwani kisha aelekee usoni, kifuani, tumboni na kumalizia mgongoni.
5 x 1 5, 1 mtiririko

MATUMIZI YA LUGHA

A. nuia, zuia, maua n.k (alama 1)
Bi. Kutanguliza maelezo/usemi. Mfano :
Katibu Mkuu wa Umoja wa Mataifa__ aliyefika hapa nchini leo asubuhi__atafanya mashauri.
ii. Kutoa maelezo zaidi kuhusu kinachotajwa, mfano Tunahitaji pembejeo za kilimo – jembe la kukokotea, tingatinga na vinyunyizaji maji.
iii. Kuonyesha ni nani aliyesema maneno fulani.
Mfano: Majambazi wote wasakwe – Rais
(zozote mbili za mwanzo)
(alama 2)
C. ghafilika (sahau) ghafilikika. (alama 2)

D. <u>Mtue</u> Bi. Kizee mtungi huu wa maji. (alama 1)

E.

	S		
KN ½		KT ½	
N ½	T ½	KN ½	
		N ½	S ½
Polisi	wamekamata	jambazi	aliyesumbua watu ½

(alama 4)

Au

S				
KN ½	KT ½			
N ½	T ½	N ½	T ½	N ½
Polisi	wamekamata	jambazi	aliyesumbua	watu ½

(alama 4)

F. Wanafunzi wengi- Kirai nomino
Katika michezo – Kirai kihusishi. (alama 2)

G. Kinyama/kijinyama kilicho katika kigome/kijigome kile hakina kikia/kijikia. (alama 2)

H. Kameme alishangaa kuwahusu wanawe na kuwauliza kulikuwa na nini walielekea kutoelewa jambo rahisi kama hilo. (alama 2)

I. A.- Kiambishi cha nafsi/Ngeli
li -Kiambishi cha wakati uliopita
ji kirejeshi
nyw- mzizi
i - Kauli ya kutendea
a- kiishio
(alama 3)

J. Akomeleapo/Anapokomelea mwenyeji na mgeni koma papo. (alama 2)

K(.i) Amefanya kazi hiyo barabara. E
(ii) Barabara! Mambo yamekwenda kama tulivyotarajia. (alama 2)
I

L. Nenepesha (alama 1)
Taifisha (alama 1)

M. Mayai - Kipozi
Mkata- Kitondo (alama 2)

N(i). Kaka wa mama

ii). Mtu wa pwani kama aitwavyo na watu wa bara: Mswahili.
bara: Mswahili.

iii). Aina ya samaki

(alama 3)

O. kilicho- kishirikishi kipungufu.
si – kishirikishi kipungufu

(alama 2)

P. Ambatano ni sentensi mbili sahihi zilizowekwa pamoja kwa kutumia kiunganishi.
Mf.: Baba analima na mama anapika.
Changamano hutumia kishazi huru na kishazi tegemezi
Mf: <u>Mwanafunzi</u> aliyesoma <u>amefaulu.</u>
Mwanafunzi amefaulu- Kishazi huru.
Amefaulu – Kishazi tegemezi. (alama 4)

Q. U- hutoweka katika wingi mf uteo-teo
U- NY – ua – nyua
U-ND – ulimi – ndimi
W-NY- Wimbo – nyimbo
U – MB – ubao – mbao (alama 2)

R. <u>Iyo hiyo</u> ilipandwa jana. (alama 2)

ISIMU JAMII

A. <u>Njia za kueneza</u>

i. Misafara ya watu waliokuwa wakishiriki katika biashara baina ya pwani na sehemu za ndani. (bara)
ii. Maingiliano ya watu waliokuwa na haja ya kuwasiliana katika biashara ya watumwa, pembe za ndovu n.k
iii Sababu za kisiasa baadaye hasa Kenya ilipokuwa ikitawaliwa na wakoloni.
iv. Juhudi za usambazaji wa dini ya Kiislamu na pia dini ya Kikristo miongoni mwa wenyeji.
v. Baadaye matumizi ya vyombo mbalimbali vya habari.

5 x 1

B

i. Mkazo mkubwa kuwapo katika ufundishaji wa lugha nyinginezo hasa zile za kikabila katika shule za msingi.
ii. Kuhusishwa kwa lugha ya Kiswahili na dini ya Kislamu na eneo la pwani tu.
iii. Wamishenari wa kwanza kupendelea kueneza dini zao kwa kuzitumia lugha za kikabila.
iv. Kuwepo kwa kasumba ya kuamini kuwa lugha ya kiingereza au lugha nyinginezo za kigeni zina hadhi kubwa.

v. Kutokuwepo kwa sera mwafaka kuhusiana na matumizi ya lugha ya Kiswahili kwa muda mrefu.
vi. Kuchukuliwa kwa Kiswahili kama lugha duni ambayo inahusishwa na watu wa ngazi fulani za kimaisha tu.

Zozozte 5 x 1.

MTIHANI WA PAMOJA – SHULE ZA UPILI MATHIRA

102/2
(LUGHA)

JULAI/AGOSTI 2010

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA

1. UFAHAMU

a.) (i.) Matatizo ya kina mama
(ii.) Masaibu ya kina mama
(iii.) Kuteswa kwa wanawake.

Yoyote 1 x 1 = 1

b.) (i.) Mtu yeyote wa kike anayeinyosha familia/jamii mapenzi ya mzazi.
Alama 1 ½
(ii.) Yeyote anayeitimizia familia/jamii mahitaji yake. Alama 1 ½

c.) (i.) Kupigwa
(ii.) Kuachiwa jukumu la kulea watoto.
(iii.) Kurauka asubuhi kutafuta chakula na baadaye kupigwa.
(iv.) Kunyanganywa walichokitafuta.
(v.) Kuamrishwa na kunyimwa haki
(vi.) Watoto wa kinyume kuwakosea heshima na kuwapiga.
(vii.) Kuchokozwa na wanao wa kiume. mfano, Kutaka mambo yasiyowezekana na wanapokataa huwachapa.

Zozote 4 x 4 = 4

d.) (i.) Viongozi
(ii.) Mabwana zao
(iii.) Wana wa kiume

Alama 3

e.) (i.) Kupigwa. Alama 1
(ii) Kufanyiswa kazi ngumu Alama 1

f.) (i.) Anayegharamia/ anayeauni/ msaidizi/ mhisani/ mfanya wema/ mtajamali. Alama 1
(ii) Asiyefanya chochote cha maana/ mzembe/ goigoi/ mvivu/ mtu nvyo n.k.
Alama 1

2. UFUPISHO

a.) (i.) Mwanadamu anaweza kuboresha maisha yake.
(ii.) Mfumo wa mawasiliano unaotumia mitambo ya kompyuta umeundwa.
(iii.) Masafa ya ulimwengu yamepunguzwa kuwezesha kusabahiana kwa wepesi.
(iv.) Ghalama za bidhaa mbalimbali ulimwenguni hujulikana.
(v.) Kusafirishwa haraka kwa pesa.
(vi.) Huduma za benki bila kwenda kwa tawi.
(vii.) Mabadilishano ya pesa yaweza kufanyika kupitia mtandao.
(viii.) Kupata habari za pembe zote duniani zinapochipuka.
(ix.) Kukua kwa uwezo wa kijeshi wa nchi mbalimbali.

Hoja zozote 8 x 1 = 8
Utiririko x 1

b.) (i.) Silaha ni tisho kubwa kwa maisha ya mwanadamu.
(ii.) Nchi kujiingiza katika vita bila maana na sababu.
(iii.) Kusabaratika kwa misingi ya utamanduni ya nchi zinazoendelea.
(iv.) Kuweko kwa ukahaba katika jamii.
(v.) Maendeleo ya viwanda kusababisha uchafuzi wa mazingira.

Zozote 5 x 1 = 5
Utirirko x 1

Muhimu

Adhibu makosa ya sarufi hadi nusu ya alama alizopata mwanafunzi
Tahajia/ hijai – hadi makosa sita
Kila kosa nusu alama (1/2)
Ziada – Akizidisha maneno kumi aondolewe alama moja (1)

3. MATUMIZI YA LUGHA

a.) (i.) tepe – u – zi Alama 1
(ii.) Uasi – u – ya Alama 1

b.) (i.) Alikuwa – t (kitenzi kishirikishi) Alama ½
(ii.) Angali – t (kitenzi kishirikishi) Alama ½

c.) Iliwawia – i-li-wa (viambishi awali) alama 1
- i- a (viambishi tamati) alama 1

d.) Yohana alipolala jana aliota. Alama 1
e.) Sentensi ionyeshe kinyume cha mambo yanayozungumuziwa. Alama 1
f). Ningekuwa mwanafunzi ningesoma kwa bidii **au**
Ningelikuwa mwanafunzi ningelisoma kwa bidii.

g.) Serikali ina mambo mengi ambayo yamefichama Alama 1
h.) Mshtuko/ mshangao Alama 1
i.) A – Unganifu katika ngeli ya ku. Alama 1

j.) (i.) Sentensi changamano – mchanganyiko wa sentensi sahihi na ambatano/ sentensi yenye kishazi huru na kishazi/vishazi vingine tegemezi. Alama 1

(ii.) Mwanafunzi atoe mfano mwafaka wa sentensi. Alama 1
Mf. Mwalimu mkuu ambaye alitumbelea juzi amepandishwa cheo

k.) Maimuna Alama 1

l.) Maneno yafuatayo lazima yabadilike:-
- Wetu – wao
- Hapa – hapo/pale
- Yetu – yao
- Mliofika – waliofika Alama 2

m.)Lazima kitenzi – nomino iwe kiima. kv <u>kucheza kwake kuliwasisimua wengi</u>.
Alama 1

n.) (i.) Kitenzi kishirikishi kipungufu **au**
(ii.) Kisistizi Alama 1

o.) S ⟶ S1 + U + S2
S1 ⟶ KN + KT
⟶ W
W ⟶ Mimi
KT ⟶ T
T ⟶ Sikumwona
U ⟶ Wala
S2 ⟶ KT
KT ⟶ T
T ⟶ Kumsikia

Vitahini/Vikwaju(√)	Alama	KN
1	0	
2	1	
3	1 1/2	
4	2	
5-6	2 1/2	
7	3	
8-9	3 1/2	
10	4	

Alama 4

p.) /e/ - mbele ya ulimi, kati/midomo hutandazwa . Alama ½
/u/ - nyuma, juu/ midomo huvingirika. Alama ½

q.) A. Alama ½
M. Alama ½

r.) Wanabiashara mashuhuri. Alama 1

s.) Ji/ lima lina ji/situ kubwa. Alama 1

t.) **N**ilipoitwa na nyanyangu ili anitume dukani **,** alinitazama halafu akaniuliza **,** **“** Kweli wewe ni mwaminifu**? ”**

u.) Nyanya alifumba fumbo.

v.) Rais aliwasihi waisome katiba – Kishazi huru. Alama 1/2
Kabla ya kufanya uamuzi – Kishazi tegemezi. Alama ½

w.) Kasisi hutuambia mambo yaelewekayo. Alama 1

x.) Kifo, kufa, ufu, mfu, ufuo. Alama 1

y.) (i.) Ziwa – titi Alama 1
(ii.) Ziwa – Eneo kubwa la maji Alama 1

z.) Uhaba/ ukosefu/upungufu/adimu.

4. ISIMU JAMII

a.) (i.) Kimvita
(ii.) Kingozi
(iii.) Kiamu
(iv.) Kimtang’ata
(v.) Kimrima
(vi.) Kipate
(vi.) Kitumbatu
(vii.) Kigwana
(viii.) Kibajuni
(ix.) Kingazija
(x.) Kiunguja n.k. Alama 2 x 1 = 2

b.) (i.) Siasa
(ii.) Biashara
(iii.) Dini
(iv.) Elimu
(v.) Uchumi
(vi.) Ndoa za mseto
(vii.) Kuwepo kwa makabila mengi n.k. Hoja zozote 3 x 1 = 3

c.) (i.) Kuchapishwa kwa vitabu
(ii.) Kuchapishwa kwa majarida
(iii.) Kusomeshwa katika shule za misingi, upili na vyuo
(iv.) Huzungumzwa katika taarifa za habari
(v.) Kutumika katika biashara

(vi.) Hutumika katika mbunge
(vii.) Mawasiliano ya simu/ ana kwa ana
(viii.) Maneno ya kiingereza kutafsiriwa katika kiswahili.
(ix.) Vipindi vya redio/ runinga kwa Kiswahili.
(x.) Kutunga nyimbo kwa Kiswahili. Zozote 5 x 1 = 5

———TAMATI———

MTIHANI WA MWIGO WA NANDI YA KATI - 2010

MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
KARATASI YA PILI
102/2

1. UFAHAMU
   1. a) Kutoa mikopo kwa riba kubwa kwa nchi maskini za Afrika
      b) Masharti yanayoambatana na mikopo kama vile soko huru huathiri uchumi wa nchi maskini
      c) Hununua mazao kutoka nchi maskini kwa bei duni
      d) kuunga mkono tawala badhirifu zozote (3x1=3)
   2. a) Kutojua kusoma na kuandika
      b) Kudumishwa kwa njia jadi za uzalishaji
      c) Ushirikina na mila za kale
      d) Wanaume kutumia muda wao mwingi kulewa huku wakiwaachia wanawake kazi ya kuzalisha mali
      e) Waafrika wengi kutegemea kusaidiwa na watu wanofanya kazi badala ya kujiendeleza kiuchumi (zozote 4x1=4) Hoja zingine zinazofaa zikubaliwe
   3 a) Hufichua matatizo yanayowakumba wananchi
      b) Hutoa masuluhisho kwa baadhi ya matatizo
      c) Kubadilishana tajriba (zozote 2x1=02)
   4. Maana ya msemo
      Bei ya kijungu jiko ni:
      Bei ya chini sana isiyofaa
      Bei duni isiyoweza kukidhi mahitaji ya wauzaji
      Bei duni isiyowafaaa wauzaji na kuwafanya wazidi kuwa maskini (hoja 1x2=2)
   5. maana ya maneno:
      a) Umetota: Umezama na kukwama kabisa
      b) Kutopea: Kaa mahali na kuzama / kukwama
      c) Riba: Faida anayopata mwenye kukopesha watu fedha
         Pesa za ziada anayolipwa mkopeshaji
         Pesa zaidi ya kile kilichokopeshwa
      d) Umejisimika : fanya kitu kisimame wima umejikuta.

Umejisimamisha (zozote 4x1=4)

2. MUHTASARI

a) 1. Sekta za umma humu nchini zina uzembe mwingi katika kutoa huduma
2. Uzembe wa wafanyikazi wa sekta hii hutokana na ukosefu wa motisha
3. Visa vya ufisadi ni sifa kuu inayopambanua huduma za umma
4. Baadhi ya wafanyikazi hupatikana katika maeneno yao ya kikazi kwa nadra sana
5. Matendo haya yamesababisha kukokota kukua kwa uchumi (hoja 5x1=alama5)

b) 1. Sekta za kibinafsi zimetambulika kuwa muhimu sana
2. Uchumi wa mataifa yanayopendelea mfumo huu umekua kwa kasi sana
3. Mashirika ya kibinafsi yana udhaifu wa aina yake
4. Serikali inaposhirikiana na sekta hii uwastanishaji wa hali za kikazi utajiri
5. Mashirika ya kibinafsi huwafanyisha wafanyikazi wao kazi nyingi ili kujizolea faida kemkem
6. Mshahara wa sekta ya kibinafsi ni bora kuliko wa umma
7. Baadhi ya sera za sekta hii ni kandamizi kwa wafanyikazi. (hoja 7xalama 1= 7)

M a – 5
b – 7
Ut - 3
15

Hijai – Adhibu kosa linapotokea kwa mara ya kwanza hadi makosa 6, yaani alama ½ x6=3

Sarufi –Adhibu kosa linapotokea kwa mara ya kwanza hadi makosa 6, yaani alama ½x6=3 ½ x 6 = 3

Ziada – Maneno 10 ya kwanza adhibu alama 1 kila maneno matano (5) yanayofuata adhibu alama ½

Utiririko – Kadiria jibu la mtahiniwa

3. SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

a) a - li - tu - ogo - fy - a (al 3)
| | | | | |
Nafsi wakati mtendwa mzizi kauli kiishio

b) i) Kikanushi
ii) Mtendaji / kihusishi cha mtenda (al2)

c) i) Kitendo cha kuiba silaha (al 2)
ii) Kitendo cha kutekeleza wizi kwa kutumia silaha

d) i) Tuama (al 2)
ii) Fumbata

e) i) Twaa – kielezi namna (al 2)
ii) Baadaye – wakati

f)

S				
N	S	t	N	V
Rehema	Ambaye huimba taarabu W T N	ni	Mwanamke	Mpole

(si lazima aeleze vijenzi vya kishazi tegemezi)

(alama 4)

g) i) Hawara - kiruka njia, Malaya, kimada

ii) Hawala – hundi, cheki, hati rasmi ya kuidhinisha malipo (al 2)

atunge sentensi mbili tofauti. Asitoe maelezo.

h) Mazigo yale ya kuliwa hayalemei (al 2)

i) Toto liligutuka baada ya kulikanyaga joka (al 2)

j) i) Lili hili / lilo hilo / lile lile (al 2)

ii) Yaya haya / yayo hayo / yale yale

k) Sitavaa nguo isiyo safi / (al 2)

l) a) - katikati chini (al 2)

- mbele juu

m) Binti yake Omari – yambwa tendwa ✓1

Mwezi uliopita – chagizo ✓1

Salim – yambwa tendewa ✓1

n) Alikuwa ameomba msamaha kwa kuchelewa (al 1)

o) “Lo! ✓Ninataka kujua ni nani aliyekula chakula changu”✓. Amina alisema✓1 (alama3)

p) i) Mofimu ni kipashio kidogo zaidi cha lugha kinachotoa maana ✓1
kiambishi ni herufi zinazopachikwa mwanzoni au mwishoni mwa mzizi wa neno ili kulipanua kimaana ✓1

ii) Mofimu huru ✓ ½
mofimu tegemezi ✓ ½
Mofimu huru – baba ✓ ½
Mofimu tegemezi – mtoto ✓ ½

q) i) Kuonyesha neno limetapishwa ✓ ½
Nishampata mwizi ✓ ½

ii) Maneno ya sauti za ving’ong’o ✓ ½
Ng’ombe amechinjwa ✓ ½

4. ISIMU JAMII

1. Eleza changamoto kumi zinazokumba maendeleo ya kiswahili
   - Kiingereza kupewa kipaumbele kwa shughuli mbalimbali
   - Upungufu wa vitabu, majarida na malighafi ya kurejelewa
   - Uundaji ovyo wa istilahi na kutosawazishwa kwa isilahi zinazobuniwa
   - Sera mbovu ambazo hazikuzi kiswahili. Zimetilia mkazo matumizi ya kiingereza
   - Kuzuka na kuzagaa kwa matumizi ya sheng
   - Uhaba wa wajuzi / wataalam wa kutafiti na kufundisha kiswahili

- Kunasibishwa kwa Kiswahili na tabaka la chini au watu walio na kisomo cha chini
- Matumizi chapwa / duni ya lugha ya kiswahili kwa shughuli mbalimbali kama vile spoti, biashara n.k
- Vyombo vya habari huruhusu na kueneza matumizi ya sheng
- Utegemezi wa lugha nyingine K.v Kiingereza katika ubunifu wa istilahi na misamiati
- Athari za lugha za kwanza (mama)
- Ukosefu wa jitihada miongoni mwa viongozi / watawala
- Kunasibishwa kwa kiswahili na watu wa pwani huzua mwelekeo husi miongoni mwa wabara (zozote 10 x 2 = alama 10 10.)

HALMASHAURI YA MTIHANI WILAYA YA NYAHURURU
MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
102/2
KISWAHILI
LUGHA
KARATASI YA KWANZA
JULAI/AGOSTI 2010
SAA 2 ½

UFAHAMU

1. a) i) Mzazi kumuua mwana.
   ii) Kuwa mchendawazimu.
   iii) Ubakaji.
   iv) Kujinyonga
   v) Kuua bila kukusudia (zozote 3 x 1 = Alama 3)

   b) Wamewanyima/wamewakoshesha watu katiba mpya na hivyo kuwasababishia msinyo.
   Hoja kamilifu Alama 2. = 2
   Upande moja Alama 1

   c) i) Mlezi wa wana.
   ii) Mwalimu wa maadili kupitia ngano.
   iii) Mlisha watoto – viazi na njugu.
   iv) Mtunza kata nzima (Zozote 3 x1 = 3

   d) Ugonjwa au hali ya kusambaza dawa za kulevya. (Hoja 1 x 2 = 2)

   e) Wamekuwa wabakaji hata wa ajuza.

Hoja kamilifu Alama.2 = 2

f) i) Kwa wingi/wengi.

ii) Nyanya/bibi.

iii) Samahani si matusi/Niwie radhi/naomba radhi/naomba msamaha.

(Alama 3)

2 MWONGOZO (MUHTASARI)

a) Sayansi ya lugha ni taaluma mpya katika silibasi ya lugha kwa shule za sekondari

- Taaluma hii imeibuka na kuibua hali ya taharuki kwa washika dau wote.
- Kwa sababu kuku mgeni hakosi kamba mguuni.
- Mahaluki hutumia lugha katika shughuli ainati.
- Kuna matumizi ya lugha, sauti au ishara.
- Lugha itumikayo huwa pana msamiati wa kipekee unaotawala katika shughuli hiyo.
- Istilahi hizi huunda sajili mbalimbali.

b) - Mbali na zaraa kuna matangazo ya mpira, utabibu, biashara, watoto, sheria na mahakama,dini (kikristo), kiislamu, kihindu.
- Bila lugha, shughuli zingekwama.
- Lugha ni muhimu maishani.
- Kila mtu ajitahidi kuendeleza lugha ya Kiswahili.
- Tushirikiane ili tufaulu.

3. MWONGOZO

MATUMIZI YA LUGHA

a) Ndwele, mbweha, mbwembwe n.k. (Alama 1)

b) i) Mwanzo wa kitenzi jina (Nomino)

ii) Kiambishi cha mahali /ko/ku/

iii) Kiambishi ch a nafsi ya pili.

iv) Kukanusha wakati uliopita /li/

v) Mwanzoni mvua vitenzi K.m.(ku)soma (Yeyote manne alama 2)

c) i) Takasika

ii) Ungama

iii) Zoeleka

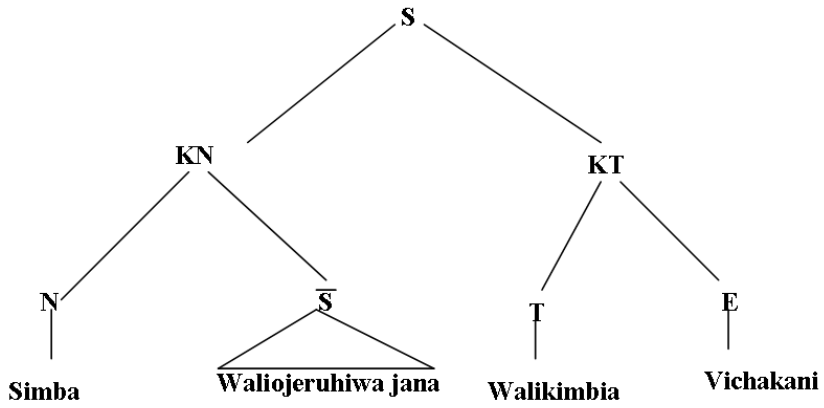
d) 1) Matumizi ya huku yajitokeze.

Yakiwa sahihi katika sentensi.

2) Matumizi ya ila yaonekana wazi katika sentensi.

* Sentensi tano sahihi (Alma 5)

e)

(al 3)

f) Walielea walipokuwa wakitawanya/wakitapakaza mchanga (Alama. 2)

g) Alikuwa (Alama.1)

h) - Ha - Kanushi

- tu – Kiwakilishi cha nafsi.
- ta – Njeo/wakati ujao.
- wa – Kitendwa.
- Pig – Mzizi.
- Ish – Kauli ya mnyambuliko (kutendesha)
- a – Kiishio. (Kila kipengele – ½ = 3 ½)

i) - Aliletewa ng'ombe pamoja na ndama.

- Aliletewa ng'ombe aliyenunuliwa na mwanawe.
- Aliletewa ng'ombe na mwana wa mtu mwingine (aliletewa vitu viwili).
- Aliletewa ng'ombe na pia akaletewa mtoto wake yeye.
- Aliletewa ng'ombe na aliyemletea ni mtoto wa mtu mwingine

(zozote 2 = 2)

j) <u>Kitenzi</u> <u>kivumishi</u>

Potea Mpotevu/potevu.

	Kirimu	Karimu.
	Dhuluma	Dhalimu.

k) Jana lenye jichwa kubwa litaadhibiwa (Alama. 2)

l) i) Wa kigeni – kirai vumishi

ii) Kasi mno ajabu – Kirai elezi.

m) - Tulikuwa watu watatu: Wanaume wawili na mwanamke mmoja.

- Tulikuwa watu watatu – wanaume wawili na mwanamke mmoja.

- Tulikuwa watu watutu (wanaume wawili na mwanamke mmoja).

(Yeyote 1, Alama 1)

n) i) Puliza kwa nguvu K.m Zumali.

ii) Wingi wa ukuta yaani viambaza.

iii) Fikia mtu au jambo.

iv) Kutega mayai

o) Akibisha ½ atafunguliwa ½ (Alama 1)

p) Panga za wajomba zilikuwa zimetiwa makali. (Alama 2)

q) - Hasani – kitondo. (Alama 1)

- Riwaya – kipozi (Alama 1)

r) “Nimepata alama zote katika mjarabu wa jana”, Njoroge alisema.

Au

“Nilipata alama zote katika mjarabu wa jana”. Njoroge alisema.

Vitahiniwa 4 x ½ = Alama 2)

MWONGOZO

ISIMU JAMII

Huku ukitoa mifano, orodhesha mambo yeyote matano yanayoleta makosa katika kutumia lugha.

- Kutofahamu kanuni za kisarufi K.m watu wasita badala ya watu sita.
- Makosa ya kimantiki yaani kukosa mtiririko wa fikira au upotevu wa mawazo K.m nyasi ya kijani ndani ya nyoka badala ya nyoka wa kijani ndani ya nyasi.
- Makosa ya lugha kimakusudi – kama wafanyavyo wasanii. Kwa mfano hiki bwana wangu – Huyu bwana yangu.

- Uhamishaji wa kanuni za lugha moja hadi nyingine.

Kosa	Sahihi
Nisaidieko	- Nisaidie.
Katoto haka	- Kitoto hiki.

- Athari za lugha ya kwanza ya msemaji

Kosa	Sahihi
Chika	Shika
Mbora	Bora
Roo	Roho

- Ujumuishaji wa sheria za lugha K.m. Mnyambuliko wa kauli ya kutendesha.

K.m. Chakasha badala ya chakaza.

- Kutoelewa desturi/mila za wamiliki/wenyeji wa lugha Fulani. K.m.

Mzee kumuamkua mtoto, “Shikamoo”.

Zozote tano zilizoelezwa/kutolewa mifano alama 10.

Kutaja (alama 1), kuelezo/mifano(alama 1).

TATHMINI YA PAMOJA WILAYA YA SIAYA - 2010

102/2
KISWAHILI
KARATASI YA 2
MWONGOZO WA KUSAHIHISHA
UFAHAMU

a) - uvyazi (uzazi) na kifo
- utoaji wa huduma mbalimbali
- utoaji wa zabuni
- kuharibika kwa miundo misingi
- ulipaji wa ushuru
- biashara
- kilimo (3x1=3)

b) Haki itendwe ipasavyo bila kujali hadhi ya mhusika (1x1=1)

c) - hospitalini
- chuoni
- zabuni
- mahali pa huduma yoyote
- barabarani (3x1=3)

d) kwa mtu binafisi
- kunyimwa haki
- kukosa huduma (2x1=2)

Kwa taifa
- huduma kutosambazwa ipasavyo
- kupoteza pesa za kigeni
- kodi kutokusanywa ipasavyo (2x1=2)

e) Rushwa
- kadhongo
- mlungula
- chai
- kitu kidogo (2x ½ =1)

f) i) kusaili – kuuliza maswali, kuhoji
uchuro – kitu kichafu, chenye kisirani
waasisi – waanzilishi (3x1=3)

MUHTASARI

a) - Asili ya Kiswahili ni ukanda wa Afrika Mashariki
- Inafundishwa katika vyuo vikuu humu nchini umma na kibinafsi
- Kupitia kiswahili Isimu na fasihi hufundishwa
- Kiswahili hutiliwa mkazo katika vyuo vikuu vya Tanzania
- Tuki hufanyia utafiti mbalimbali wa istilahi za Kiswahili
- Vyuo vikuu nchini Uganda pia hufunza Kiswahili
- Kiswahili pia hufunzwa katika nchi zingine za bara la Afrika
- Lugha hii ilichangia ukombozi wa Afrika Kusini (yoyote 5x1=5)

b) - Kiswahili hufunzwa katika baadhi ya vyuo vikuu katika nchi za mashariki ya kati
- Nchi hizi hutafsiri maandishi katika Kiswahili
- Nchi za ulaya pia hufunza Kiswahili katika vyuo vikuu
- Utafiti mwingi hufanywa, kupitia Kiswahili
- Wengi hudhaniwa kusomea Kiswahili katika nchi hizi
- Vyuo hivi pia vimehifadhi maandishi ya Kiswahili
- Kiswahili kimetumiwa katika uchapishaji wa vitabu mbalimbali
- Marekani ndiyo hufunza Kiswahili katika vyuo vikuu zaidi katika mataifa mengine ya kIgeni
- Lugha hii ni ishara ya hisia za uafrika. (yoyote 8x1=8, mtiririko - 2)

MATUMIZI YA LUGHA

a) - Shadda
- Kuzungumza
- nile'tee (2x ½)

b) - Ki ya masharti k.m U<u>ki</u>cheza nitakupiga
- Ki ya namna / jinsi / mfanano k.m. <u>Ki</u>nyama

- Ki – kiambishi cha ngeli ya KI-VI umoja. Kimepotea
- Ki - Kishirikishi kipungufu k.m. kikulacho ki nguoni mwako
- Ki – ya kuonyesha wakati k.m. Niliwakuta wakiimba
- Ki – kuonyesha udogo/ kudunisha k.m. Kijitu (2x1=2)

c) Tulimchezea Jumatatu
- Tulimfanyia mzaha / tulimkejeli, kumchezea shere
- Tulicheza kwa niaba yake (2x1=2)

d) Kule kuliko na wajenzi hakuna miti
Mle mlimo na wajenzi hamna miti
Pale palipo na wajenzi hapana miti (1x1=1)

e) Mintarafu yake - a
maana – kutokana na, kulingana na au kwa mujibu wa

f) Afaanalek – Hii sentensi itoe maana ya kukumbuka kitu ulichosahau kwa mshtuko
K.m. Afaanalek! Saa moja imefika na sijanunua mboga (1x1=1)

g) Malipo apewayo ni yale yaridhishayo. (1x2=2)

h)

S ✓ ½				
KN ✓ ½			KT ✓ ½	
N ✓ ½	V ✓ ½	S ✓ ½	T ✓ ½	N ✓ ½
Mwanafunzi	Hodari	Anayechezea shule ya Nangina	Amepewa	zawadi

(8 x ½)

i) Vikwamizo vya ufizi
/Z/ /S/ (2 x ½ = 1)

j) Shamirisho kitondo - Maria
Shamirisho kipozi – Chai
Shamirisho ala – Chupa. (3x1=3)

k) i) Ovyo ovyo - ✓ 1 kielezi namna ✓ 1 kikariri (2x1=2)
ii) Kwa ndege ✓1 kielezi namna ✓1 ala (2x1=2)

l) Chiwa / chewa
K.m Mwenyezi Mungu ndiye apasaye kuchiwa na wanadamu

m) Kishazi huru
Kisima kitajengwa ✓1
Kishazi tegemezi
(kisima) ambacho kimejaa maji ✓1 (2x1=2)

n) Kijitu kile hakiachi kuandamana na kijibwa chake kilichodhoofika kiafya. (1x2=2)

o) Pasha – Ndege wa kijivu mwenye baka jekundu kifuani
- fanya kuwa joto / julisha au pitisha habari.
Pasa – kuwa wajibu wa

p) Juma✓ aliamrisha mwanawe , “Toka na uache kupiga kelele” ✓ (6x ½ =3)

ISIMU JAMII

a) i) Lafudhi
- Matamshi ya mzungumzaji kutokana na athari za lugha ya kwanza, lugha zinazomzunguka au maumbile katika ala za sauti.
- Ni upekee unaojitokeza kwa mtu binafsi na huleta tofauti baina ya wasomaji

ii) Krioli
Ni pijini iliyoimarika / iliyokomaa

iii) Lahaja
- Tofauti za matumizi ya lugha katika makundi ya kijamii
- Tofauti katika matamshi, maumbo na matumizi ya maneno zinazotokana na tofauti katika maneno mbalimbali kwa lugha yenye asili moja

b) i) Kuchanganya msimbo / kuchanganya ndimi. Wamechanganya Kiingereza na Kiswahil

ii) - Hali ya mtu kuwa na msamiati hafifu / upungufu wa msamiati katika lugha fulani
- Kufahamu lugha zaidi ya moja
- Mazoea ya mtu kutumia lugha fulani
- Hali ya mhusika kutaka kusistiza jambo fulani
- Mhusika kutaka kujinasibisha na lugha ambayo kwake anaiona kuwa na hadhi.
- kutaka kuwasilisha hisia fulani

iii) - Kusoma vitabu, majarida na magazeti ili kujiimarisha kimsamiati
- Vyombo vya habari vitumie lugha sanifu
- Kufanya mazoezi ya kuzungumza lugha sanifu ya Kiswahili
- Kushiriki mijadala ya Kiswahili

MITIHANI YA MAKADIRIO YA KIDATO CHA NNE YA MUTITO

Kenya Certificate of Secondary Education (K.C.S.E)

102/2
KISWAHILI
KARATASI YA 2
(LUGHA)

MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA

1. UFAHAMU ALAMA 15

a) Ikolojia na maisha
Mfumo wa ikolojia
Mazingira ya binadamu (alama 1)

b) Elimu ya sayansi inayohusu uhusiano wa kimazingira kati ya vitu vyenye uhai na visivyo na uhai (alama 2)

c) Ni kwa sababu wanaishi katika mazingira tofauti. (alama 2)

d) ● Ukanda wa istiwai
Una joto, mvua, unyevu mwingi, miti yake ni minene, ni mirefu, yenye msongamano, na ipo miti aina ya kangaga (alama1½)
● Ukanda wa Savanna

Hali ya joto na mvua si kubwa
Kuna vichaka na myika (alama 1½)

e) Huaribu mazingira ya watau
Huweza kusababisha vifo kwa watu
Hukausha maji ardhini
Huvunja na kuharibu mimea (alama 4)

f) i) Viungo vya samaki vya kupumulia
ii) Kupata hewa
iii) Ikweta / duara ya kuizunguka dunia (alama 3)

Makosa i) Sarufi = 6 x ½ = 3 (palipo na alama pekee)
ii) Hijai = 6 x ½ = 3 - Popote kosa linatokea

2. UFUPISHO

a) Hupoteza damu nyingi
Vifo hutokea
Hupata shida au kupoteza uzazi
Kuua vijusi ni dhambi
Huathirika kisaikolojia (alama 5)

b) Umaskini na kukosa namna ya kuwalia
Washauri waovu
Unajisi
Mimba inayohatarisha maisha
Masoma - ili kukamilisha masomo (alama 5)

c) Kuavya ni dhambi kwa Mungu
Kuavya ni sawa na mauaji ya kawaida
Kuavya huleta madhara mengi kwa wahusika
Kuzuia ni bora kuliko kuponya (alama 3)

M
a = 5
b = 5
c = 3
ut = 2
15

Makosa
Sarufi = 6 x ½ = alama 3
Hijai = 6 x ½ = alama 3
Ziada - Maneno kumi ziada ya kwanza (alama 1)
- Kwa maneno matano mengine (alama ½)

3. MATUMIZI YA LUGHA

a) ye (alama 1)
Kiambishi kirejeshi (alama 1)

b) ● <u>Mpaka</u> wa Kenya unalindwa vizuri (alama 1)
(Nomino)
● Maksuudi alienda <u>mpaka</u> kwa kazija (alama 1)
Kihusishi

c) i) Kumkanya / adhibu
ii) Kumpasha habari mtu mwingine
iii) Alipiga simu kwa niaba ya mwingine
iv) Alimsaidia kupiga simu (alama 2)

d) Maguu ya magombe yale yamefungwa

e) Mate, (alama 1)
Nomino ya wingi (alama 1)

f) Ulikuwa ungali ukichora ?
ulikuwa ungali unachora? (alama 2)

g) Amina alipendekeza kuwa ilifaa wamwendee
mama mkubwa ili awashauri juu ya jambo hilo (6 x ½) = 3

h) Mbwa sita (sita haichukui kiambishi ngeli (alama 1)

i) Uteo umwagao mtama una tundu (alama 2)

j) Ku - Kiambishi kitenzi (alama 1)
Ku - Kuambishi nafsi ya pili umoja (alama 1)

k) Waziri <u>amefiwa</u> na mtoto wake (alama 2)

l) Yule msichana hufanya mambo yake kiume (alama 1)

m) Changanua kwa vishale

S - KN + KT ½
KN - N ½
N - ø

KT ½ T ½
T - Walimzomea ½

(alama 3)

o) Sentensi ambatani / ambatano (alama 2)

p) Mabaharia wanasema hawataondoka leo (alama 2)

q) Hataki kikombe wala kisu (alama 2)

r) Salamu (alama 1)

Shamirisho kitondo (alama 1)

s) ● Hukumu ya miaka mine na kaz ngumu ilitolewa kwa dreva aliesababisha ajali
● Kazi ngumu na hukumu ya miaka minne ilitolewa kwa dreva aliyesababisha ajali (alama 2)

t) Mtoto wa mama (alama 2)
(Azingatie binadamu ndiye aliye na uwezo wakumiliki).

ISIMUJAMII
Majibu

a) Kuwepo sera madhubuti
- Pawe na sera madhubuti inayochukuana na hali ya sasa ya lugha nchini. Sera hii ibanishe nynja na maeneo ya matumizi ya Kiswahili na pia kutoa hatua zinazofaa kuchukuliwa wale wanaokaidi.

b) Kuimarisha Kiswahili
Kiswahili kitumarisha tu endapo kitatumiwa Kiswahili kufishia kote shuleni, kuendeleza mafundisho ya kidini hadi vyuoni. Kiswahili kifanywe somo la lazima katika taasisi zote za elimu.

c) Miradi ya utafiti wa Kiswahili ifadhiliwe serikali na mashirika mengine yafadhili miradi mbali mbali inayoendesha shughuli za kiutafiti. Lugha ya Kiswahili ina mengi ya kutafitiwa ikiwa ni pamoja na nadharia, fasihi sarufi.

d) Maandalizi ya waalimu na wataalamu wa Kiswahili.
- Lugha hii inhitaji waalimu pamoja na wataalamu wengine ili iweze kuimarika. Hawa wote wanahitaji kuandaliwa vizuri kwa shughuli hiyo. Utaratibu uliopo unahitaji kubadilishwa ili wanafunzi walio vyuoni wasomee Kiswahili peke yake au Kiswahili na fasihi yake.

e) Vyombo vya kukuza Kiswahili
Pawe na vyombo vya kukuza Kiswahili kwa mujobu wa sheria za bunge
Pawe na vyombo kama Taasisi ya Kiswahili, baraza ya Kiswahili au tume ya Kiswahili, vyombo ambavyo vitaidhinisha msamiati, stilahi pamoja na kudhibiti matumizi sahihi ya lugha.

f) Kunyanyua hadhi ya Kiswahili
Kiswahili kifanywe lugha ya kitaifa
Kiswahili kitumiwe na wote kutangazia sera na maamuzi muhimu kupitia vyombo vya habari ili watu waionee fahari.

g) Matumizi ya lugha sanifu
Kuimarika kwa Kiswahili kutategemea watumiaji wake kusisitiza usanifu wa lugha. Matumizi ya lugha sanifu yasingatiwe katika mktadha yake yote ya matumizi.

h) Uchapishaji wa vitabu vya sarufi serikali ifadhili na kuongeza juhudi katika uchapishaji wa vitabu vya sarufi.

i) Kiswahili kuingizwa kwenye kompyuta.
Kompyuta ni chombo muhimu sana cha mawasiliano enzi hii. Ni muhimu kuhakikisha Kiswahili kinatumika katika kompyuta kukamilifu.

j) Kuunda jopo la kitaifa la wataalamu
Jopo hili litaweza kutoa mwongozo kuhusu Kiswahili na maendeleo kuhusu Kiswahili na maendeleo yake. Jopo pia litajadili na kuidhinisha mipango yoyote kuhusu Kiswahili.
(alama 10)
Kutaja - 1
Maelezo - 1

Makosa
Sarufi - 6x½ = 3
Hijai = 6x½ = 3

KISWAHILI
LUGHA
KARATASI YA 2
MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA

MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA UFAHAMU

1. a) Kuwaletea raia wao uhuru ambao utawafanya wawe waaminifu zaidi.
   - Raia wapate haki zaidi na kuwa wasi zaidi na wenye kuwajibika. (2x1=2)

b) – Mabadiliko ya kisiasa na ya kijamii
- Uhusiano baina ya mataifa hayo na Marekani.

(2x1=2)

c) Mabadiliko huogopwa na wengi kwa sababu hatima yake haijulikani (alama 2)
(1x2)

d) – Kuwepo kwa vyama huru vya kisiasa.
- Kuwepo kwa mashirika yasiyokuwa ya kiserikali
- Vyombo huru vya habari
- Taasisi za kijamii zinazotoa nafasi kwa raia kukutana (4x1=4)

e) Maana ya maneno
i) Changamoto – Ari/hamu/hamasa
ii) Kongamano – Mdahalo/mkusanyiko wa watu/mkutano
iii) Demokrasia – Mfumo wa utawala ambapo nguvu ziko mikononi mwa wengi
iv) Kushamiri – Kugongomea/pachika/kuenea/kuimalika/kunawiri/kustawi/kusambaa
v) Uwajibikaji – Utendaji.kujitolea kutenda

(5x1=5)

JINSI YA KUSAHIHISHA SEHEMU HII

- Ondoa nusu maki kwa kila kosa la sarufi linapojitokeza katika kila sehemu. Hakikisha kwamba makosa uliyoondoa hayazidi nusu ya kile mwanafunzi huyo anastahili kupata katika kisehemu hicho. Mwisho ondoe kutoka kwa jumla ya alama alizopata katika swali nzima.
- Ondoa nusu maki kwa kila kosa la tahajia litokeapo mara ya kwanza hadi kufikia makosa 6 yaani maki 3.
- Mwalimu akadirie majibu ya mwanafunzi vilivyo

MAJIBU YA UFUPISHO
MWONGOZO
2.1. i) Kenya haina sheria inayosimamia maswala ya kimtandao

ii) Sheria za Kenya hazitambui ushahidi wa kikompyuta
iii) Mahakamani hamua kanuni zinazotambua ushahidi huu
iv) Washikadau wanafaa kubuni sheria hizi
v) Washikadau wanafaa kueleza kuhusu ujumbe katika tovuti kutumika kama duru
vi) Yapo maswali kuhusu uchapishwaji wa habari hizi kwenye vyombo hivi
vii) Nchini Kenya, siri za watu mtandaoni hazilindwi na sheria.

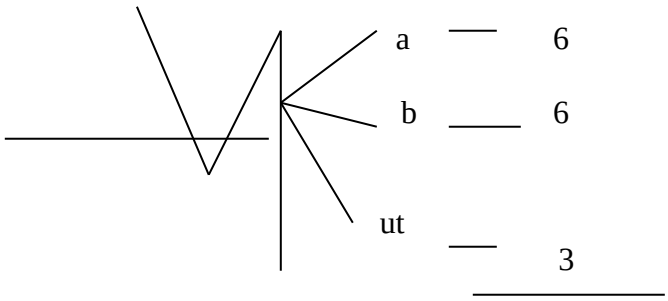
(Zozote 6x1) utiririko 2

2. i) Teknohama ni teknolojia ya Habari ya mawasiliano
ii) Kunayo mabadiliko yatokanayo na matumizi ya tarakilishi
iii) Intaneti/tovuti ina changamoto nyingi
iv) Mojawapo ni usiri wa habari zinazochapi – kwenye tovuti hiyo
v) Uchapishaji kwenye tovuti ni sawa na kujitangaza
vi) Msichana kuyaendesha maisha kwenye mtandao
vii) Mwishowe alilalamika kuingiliwa maisha ya kibinafsi

(Zozote 6x1) utililiko1)

Sarufi – Adhibu makosa 6 – alama 3
Hijahi – makosa 6 –alama 3

Ziada – maneno 10 ya kwanza – ondoa alama 1
Ondoa ½ alama kwa kila maneno tano zaidi.

Jumla 15

UTARATIBU WA KUSAHIHISHIA
KISWAHILI 102/2
SWALI LA MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

a) a – wa – ib – i - a - ye

Awali mzizi tamati

b) M – kiwakilishi cha nafsi
mumu humu – kiwakilishi kiashiria kisisitizi
(1x2=2)

c) i) Mtoto alinunua sawaki kwa niaba ya mama.
ii) Mtoto alinunua samaki akampelekea mama.
iii) Mtu Fulani alinunua samaki mkubwa na ndogo kutoka kwa mama.
iv) Mtu Fulani alinunua samaki kutoka kwa mama pia mototo wa mama huyu.
Zozote 2 (1x2=2)

d)Mawaidha – ya-ya
hatia - i – i 1x2=2

e) Vyumba vyao ni safi. 1x1=1

f) i) Mintarafu – kutokana na/ kukusiana na k.m
Mintarafu barua uliyonileta, nimekubali mwaliko wako.
ii) Ilhali – kuonyesha kinyume cha mambo k.m
Unamwacha anachezea moto
(Hakiki sentensi ya mwanafunzi
(1x2)=2

g) Ni – Kuamrisha katika hali ya wingi (alama 1)

h) Asipokimbia mbio hatashinda. (alama 1)
Mwalimu mrefu alipigwa vibaya sana.

i) S ⟶ KN + KT ½

KN ⟶ N + V ½
N ⟶ mwalimu ½

V ⟶ mrefu ½

KT ⟶ T + E + E ½

T ⟶ alipigwa ½

E ⟶ vibaya ½

E ⟶ Sana ½

(8x½) =4

j) Zungumza –

Mzungumzaji.mazungumzo.kuzungumza/uzungunzi/wazungumziwa/mzingumziwa (yoyote 1)
alama 1)

Kwea – Ukwezi/kukwea/mkwezi/Yoyote 1 (alama 1)

k) Mama aliangua nguo kwa haraka

l) (i)Wazee kwa vijana – Kirai Nomino
(ii) Jua- kirai nomino

ii) Chini ya mti – kirai kihusishi
Juma lijalo – kirai kielezi
(1x4=4)

(4x½ =2)

m) Kishazi huru – Nilipata zawadi yangu
Kishazi tegemezi – nilipokuwa Nairobi
(1x2=2)

n) a) Kifaa cha kulia chakula
b) Kifaa cha kulimia
c) Umiza kwa kutumia meno
(Atunge sentensi zinazodhihirisha maana zozote mbili) 1x2 =2

√ √√ √ √√

o) Watu wakashangaa huku wakijiuliza,√ “Huyu jumbe kweli mzima?” Jumbe akaendelea,√

√√ √ √

“Maskini amekula harufu tu ya nyama yako. Nawe kwa malipo yako chukua mlio tu wa pesa

zake!”√

Vitahiniwa Maki

1	– 0	idadi ya alama kwa idadi tofauti ya vitahimiwa
2	–0	
3	– ½	
4	_½	
5	– 1	
6	– 1	
7	_ 1½	
8	– 1½	
9	– 2	
10	– 2	
11	– 2	
12	– 2 ½	
13	- 3	

p) aste aste (alama 1x1=1)

q) i) Kuwa na
ii) Kumiliki

yoyote 1 alama 1

r) Mwanafunzi anayepiga/apiganaye/ambaye aanapigana huadhibiwa (alama 10

s) i) A - unganifu (1x2=2)

ii) cha Nomino

t) i) | |r

ii) | |l (1x2=2)

u) Mgeni alisema kwamba tabia hiyo ya kukatakata miti wakati huo ilimuudhi sana. Aidha, alisema kuwa yeye alikuwa mwanamazingira halisi aliyepanda miti miwili kila siku. (alama 4)

(v) i) Kutaja anwani za vitabu
ii) Mageni mageni/yasiyo ya lugha husika
iii) Kuonyesha viambishi
iv) Kuonyesha neno la kusisitiza katika sentensi

zozote 2 (2x1=2)

KUSAHIHISHA

- Makosa ya sarufi yaondolewe moja kwa moja lakini yasiszidi nusu ya kile mwanafunzi anachotuzwa katika swali.
- Makosa ya hijai yasizidi sita.

4. ISIMUJAMII
1. i) Hutumia lugha changamfu
ii) Mbinu ya kupiga chuku hutumika
iii) Kuna kuchanganya ndimi na kuhamisha ndimi.
iv) Lugha sanifu haizingatiwi, sarufi havunjwa.
v) Lugha ya mkato hutumika, kauli hazikamiliki
vi) Hurejelea mara moja moja wasikilizaji au watazamaji
zozote 5 1x5=5

2. I) Kutilia mkazo hufundishaji wa kiswahili.
ii) Kuhimiza matumizi ya Kiswahili katika nyanja mbalimbali.
iii) Serikali kupitisha sera au mwongozo ufaao kuhusu lugha ya Kiswahili
iv) Kubainisha wazi majukumu na nafasi ya Kiswahili.
v) Kueneleza utafiti wa Kiswahili
vi) Serikali kutoa fedha zaidi ili kukikuza Kiswahili

vii) Kuwepo kwa magazeti, majarida na vitabu vingi vya Kiswahili.
viii) Kufanyia lugha ya Kiswahili msingi muhimu katika taasisi ya elimu.
Zozote 5 5x1=5

KUSAHIHISHA

Sarufi – Usimwadhibu mtahimiwa zaidi ya nusu alama alizopata
Hijahi – adhibu makosa sita – alama 3